

FÖLDGÖMB

MBI MAGYAR BRANDS

A MEGISMERÉS KALANDJA

WWW.AFOLDGOMB.HU

ALAPÍTVÁ: 1929

9 771215 869003 23002

1540 FT | 4 € | 18 LEJ

2023. MÁRCIUS-ÁPRILIS

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

JORDÁNIA

GYALOG, A HÁTSÓ BEJÁRATON

NURÁGHOK TÁJÁN

SZARDÍNIA

SÚRÍTETT BALKÁN

KOSZOVÓ

KUNHALMOK

ÉVEZREDES SOKFÉLESÉG

AZ EBRO CSATATEREI ÉS ZÖLD ÚTJAI

A GRESHAM-PALOTA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

JORDÁNIA

2023-ban egész évben

HA UNOD AZ IPARI TURIZMUST!

TERMÉSZETJÁRÓ UTAZÁSOK, OUTDOOR TÚRÁK,
TREKKINGEK, KÖRUTAK AZ EGÉSZ VILÁGON.

Eupolisz Utazási Iroda

8200 Veszprém, Szegelethy u. 1.

+36/88/871728

Hatósági engedélyszám: U-000463

www.eupolisz.hu

 EUPOLISZ

DÉLRE TARTVA...

▷ DR. NAGY BALÁZS, FŐSZERKESZTŐ

A már-már elfelejtett pandémia máig hatással van jó pár hegy látogatottságára, főleg ott, ahol viszonylag rövid a hegymászószézon, ráadásul szigorúak voltak az egészségügyi előírások is. Chilében például a járvány 2020. márciusi kitörése és a korlátozások pont a hegyi szezont befejeztére estek. Elégedetten dőlhetnek hátra, akik arra a délszaki nyárra időzítették rég tervezett hegyi túrájukat... Ám azok számára, akik épp csak kedvet kaptak az Andok legmagasabb csúcsaihoz, hosszú és nehezen kiszámítható várakozás kezdődött. Bezárultak a határok, a következő idényben maximum a helyiek kalandoztak a magasban, de még az argentinok sem jöhettek át a széltepte hágókon. 2022 elején pedig épp 1 millió fertőzött volt Chilében, úgyhogy a szárazföldi határok zárva maradtak – bár be lehetett jutni az országba – a szigor és a korlátozások szinte teljesen távol tartották a hegyre vágyókat. Gyűlt hát a hegyrajongók hada, a türelmetlenség fokozódott, majd nyílt a szelep, és az idei nyár már szabad mozgást engedett a hegyvilágban. A decemberben kezdődő és márciusig tartó mászószézonban megteltek a táborok – jobban, mint korábban, hiszen a két üres nyáron feltorlódott sokaság most ért a tetthelyre. Ám az időjárás még rátett egy lapáttal a felfokozott hangulatra: vad hegyi viharok tépázták a földényt, vastagon behavazódtak a száraz hegyek is, hosszú várakozásra kényszerítve a táborokba szorított csapatokat.

E számunk több cikkében is déli vidékekre indulunk – amelyek azonban nemcsak nyáron látogathatók. Jordániában gyalogosan járjuk a sivatagot, Spanyolországban a polgárháború nyomait keressük az Ebro mentén, képregényen tekintünk be az Andokban zajló vízkutatásokba, Koszovó forró tájain kalandozunk, Szardínián pedig (és az Alföldön is) több évezredes építményeket vizsgálunk.

Üresen és csúcsra járva

Fent: a járványidőszakban a mászószézonban is üres tábor 4350 m-en, a chilei Laguna Verde partján (csak a mi sátraink állnak a tóparton)

Lent: ugyanaz a helyszín idén, az Ojos del Salado óriásvulkánra induló csapatokkal benépesítve

FOTÓ: NAGY BALÁZS

FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XLI. ÉVFOLYAM, 363. LAPSZÁM

2023. MÁRCIUS–ÁPRILIS

FŐSZERKESZTŐ: DR. NAGY BALÁZS

SZERKESZTŐ-MUNKATÁRSÁK:

BARABÁS AMBRUS, HEILING ZSOLT

HONLAP, RÁDIÓ, KÖZÖSSÉGI MÉDIA:

HEILING ZSOLT

ÁLLANDÓ SZERZŐK:

DR. FRANCICS LÁSZLÓ, DR. JAKAB GUSZTÁV,

DR. KARÁCSONYI DÁVID, KERÉKES ISTVÁN, KUPI LÁSZLÓ,

LADÁNYI TAMÁS, LEVICZKI ANITA,

SARUSI ISTVÁN, SZIRMAI GÁBOR, DR. TAMÁSKA MÁTÉ,

DR. TELBISZ TAMÁS

TERVEZŐ ÉS KÉPSZERKESZTŐ: HEILING ZSOLT

OLVASÓSZERKESZTŐ: MÁRTON BELA

NYOMÁS: KESKENY ÉS TÁRSAI 2001 KFT.

KIADÓ: HEILING MÉDIA KIADÓ KFT.

1142 BUDAPEST, ERZSÉBET KIRÁLYNÉ ÚTJA 125.

E-MAIL: SZERKESZTOSEG@AFOLDGOMB.HU

A KIADÁSÉRT FELEL: HEILING ZSOLT

MEGJELENIK KÉTHAVONTA, MINDEN PÁROS HÓNAP ELEJÉN,

ÉVENTE 6 ALKALOMMAL.

TERJESZTI A LAPKER ZRT. ÉS ALTERNATÍV TERJESZTŐK

ELŐFIZETHETŐ:

E-MAIL: ELOFIZETES@AFOLDGOMB.HU

VAGY WEBÁRUHÁZUNKBAN: EBOLT.AFOLDGOMB.HU

RÉGEBBI LAPSZÁMAINK MEGVÁSÁROLHATÓK

AZ EBOLT.AFOLDGOMB.HU WEBÁRUHÁZBAN.

A KIADÓBAN NINCIS SZEMÉLYES ÜGYFÉLFOGADÁSI

ELŐFIZETŐI ÜGYFÉLSZOLGÁLAT: KRIZSÁN SAROLTA

E-MAILEN: ELOFIZETES@AFOLDGOMB.HU

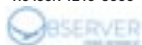
TELEFONON: HÉTFŐN ÉS SZERDÁN:

10–12 ÓRAIG, TEL.: (06-30) 904-5876

MINDEN JOG FENNTARTVA! A MAGAZINBAN MEGJELENT KÉPEKET, ABRÁKÁT ÉS SZÖVEGEKET A KIADÓ ENGEDÉLYE NÉLKÜL TILOS KÖZZÉTENNI, REPRODUKÁLNI, SZÁMÍTÁSTECHNIKAI RENDSZERBEN TÁROLNI ÉS TOVÁBBADNI. MEG NEM RENDELTE FÉNYKÉPEKET ÉS KÉZIRATOKAT NEM ÖRZÖNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. A LAPBAN MEGJELENT HÍRDETESEK TARTALMAÉRT A KIADÓ

NEM VÁLLAL FELELŐSÉGET!

HU ISSN 1215-8690

PULITZER-EMLEKDÍJ (2008)

GÁRDI BALÁZS SZERZŐNK LAPUNKBAN MEGJELENT ANYAGAI ELISMERÉSEKÉNT

SZOCIOGRÁFIA-KÜLÖNDÍJ (2012)

TÁRSADALMI TÉMÁJÚ RIPIORTJAINK, KÉPSOROZATAINK ELISMERÉSEKÉNT

MAGELLÁN-SZOROS-DÍJ (2020)

A FÖLDGÖMB ALAPÍTVÁNY CHILEI KLIMAKUTATÁSI PROGRAMJÁÉRT

KIVÁLÓ FOGYASZTÓI

MÁRKA ('18, '19, '20, '21, '22)

26

JORDÁNIA – A HÁTSÓ BEJÁRATON

40

SZARDÍNIA MEGALITIKUS ÉPÍTMÉNYEI

56

SÜRÍTETT BALKÁN

80

AZ EBRO-VIDÉK

PILLANTÁS AZ ÉGRE

FRANCICS LÁSZLÓ: **C/2022 E3 (ZTF) JELENTKEZZ, JELENTKEZZ!**
EGY „HÁROMCSÓVÁS” ÜSTÖKÖS KALANDJAI ▶

4

FLÓRA ÉS FAUNA

JAKAB GUSZTÁV: **ILLATOS HUNYOR** ▶

6

ANDOK

SEBASTIÁN RUIZ-PEREIRA: **ANDOK: A VÍZ ÉS JÉG NYOMÁBAN** ▶

7

FLÓRA ÉS FAUNA

MORVAI SZILÁRD: **ÖNFELÁLDOZÓ SZERELEM**
– IMÁDKOZÓ SÁSKA ▶

10

FÖLD ÉS ÉG

LADÁNYI TAMÁS: **NÉGYES EGYÜTTÁLLÁS** ▶

12

SZÁM-TÉR-KÉP

BOTTLIK ZSOLT: **(A POSZT)SZOVJET KÖZÉP-ÁZSIA ETNIKAI FÖLDRAJZA** ▶

14

MÚLT IDŐ

TINER TIBOR: **GYŐR-KERESZTEK – A MAGYAR MÚLT REJTŐZKÖDŐ, AUSZTRIAI EMLÉKEI** ▶

16

MÚLT IDŐ

SARUSI ISTVÁN: **A GRESHAM-PALOTA – REJTETT KINCSEK NYOMÁBAN** ▶

20

FOTÓ: 2630BEN ©SHUTTERSTOCK

HEISZIG BENEDEK:

JORDÁNIA – A HÁTSÓ BEJÁRATON ▶

26

A reptéri kapu előtti sorban fejkön búvárszemüveg, nyakunkban vastag hálósák hirdeti éktelenkedve: nem az átlagos turista-körre készülünk! Az akabai kifutó langyos és illatos melegében ébrednek csak rá: ez a hirtelen felindulásból elkövetett utazás nem lesz mindennapi menü – téli búvárkodással körített gyaloglás a sivatagban. Mindezt repülőjegyetül 20 000 Ft-ból...

PETŐ ÁKOS: **NURÁGHOK TÁJÁN – SZARDÍNIA MEGALITIKUS ÉPÍTMÉNYEI** ▶

40

Magasan a mai Olbia városa felett, egy több ezer évvel ezelőtt épített megalitikus kőépítmény falai bukkannak elő. Fejünket erősen hátrahajtva követjük tekintetünkkel az ég felé nyújtózkodó, közel 5 m magas falakat. Az építmény egy tekintélyt parancsoló és egyben lélegzetelállító látványú hegytetőre épült, a Cabu Abbasra. Éppen egy bronzkori nurághhoz tartunk Északkelet-Szardiánián.

TELBISZ TAMÁS: **SÜRÍTETT BALKÁN** ▶

56

Idén ünnepli 15. születésnapját Koszovó, Európa legfiatalabb állama. De ennek öröme nem mindenhol gyútanak gyertyát. Ez a kis ország mintegy sűrítve hordozza magában a Balkán jó néhány jellegzetességét, többek között azt, hogy: „puskaporos hordó”. Ugyanakkor látványos természeti kincsekkel és történelmi emlékekkel is rendelkezik, melyekre sajátos balkáni építészeti és pezsgés rakódott rá napjainkban.

DEÁK BALÁZS–VALKÓ ORSOLYA: **„KUNHALMOK” – ÉVEZREDEK TÖRTÉNELME ÉS A BIOLÓGIAI SOKFÉLESÉG TALÁLKOZÁSA** ▶

70

A természettel összhangban élő népcsoportok sok esetben hozzájárulnak az ökológiai rendszerek fenntartásához. Az azonban ritka, hogy a hajdanvolt civilizációk eltűnésük után több ezer évvel, akár kontinentális léptékben is jelentős hatással lennének a tájra és a tájban található élővilágra. E jelenséget leginkább a „kunhalmok” vagy más néven „halmok”, „kurgánok” példáján lehet megismerni.

CSERÉP TAMÁS: **AZ EBRO-VIDÉK – CSATATEREK ÉS ZÖLD UTAK** ▶

80

Az ebroi csata a spanyol polgárháború egyik legfontosabb összecsapás-sorozata volt, melynek során több mint 100 ezer ember vesztette életét. 85 évvel később a háború nyomai továbbra is sebzik a spanyol tájat – és az emlékezetet...

C/2022 E3 (ZTF) JELENTKEZZ, JELENTKEZZ! EGY „HÁROMCSÓVÁS” ÜSTÖKÖS KALANDJAI

▷ SZÖVEG: FRANCIGS LÁSZLÓ | FÉNYKÉP: TÓTH BENCE

Az év üstököse már el is hagyta a Föld közelségét, sőt gyorsan távolodik és az is előfordulhat, hogy soha többé nem tér vissza a Naprendszer belső régiójába. A csóvás égitestet – melyet a Neander-völgyi emberek is láthattak (... volna, ha lett volna legalább egy látsövük) – egy (h)őskori távcsővel fedezték fel a modern kor számára.

A címben is szereplő fura nevet bonyolult rendszer alapján adták a jövevénynek, melyből számunkra elsősre a zárójeles rész az izgalmas: ZTF, a felfedező neve. Akik régebben, jellemzően ismert csillagászok voltak, például Edmond Halley, vagy amatőr csillagászok, mint Alan Hale és Thomas Bopp (Hale-Bopp-üstökös), manapság viszont igen gyakran az automata távcsőrend-

szerek betűszói szerepelnek a zárójelben, mint ISON, NEOWISE, vagy éppen ZTF. Ez utóbbi, a Zwicky Transient Facility egy változó fényességű objektumok után kutató csillagászati program neve. A program keretében egy régi, a legendás kaliforniai obszervatóriumban 1948-ban létesített, 1,2 méter átmérőjű Schmidt-távcsőre szereltek igen korszerű kamerát, mellyel akár

mozgó égitesteket is észrevehetnek a csillagászok. A fejlesztés során a távcső új életre kelt, és egészen elképesztő teljesítményre képes: 3 naponta pásztazza végig az obszervatóriumból látható égboltot, így nem csoda, ha felfedezt az-azt, például az akkor 640 millió kilométerre lévő üstökös magot!

Egy éve, 2022. március 2-án (dátum kód: 2022 E3) észlelte a rendszer a jövevényt, amiről hamar kiderült, hogy hosszú periódusú (C), így már érthető az üstökös neve: C/2022 E3 (ZTF). A további vizsgálatok megállapították, hogy a leendő üstökös magja 1 km átmérőjű és 8-9 óra a tengelyforgási ideje. Eleinte kisbolygóként azo-

nosították, azonban hamarosan észlelték körülötte az üstökösökre jellemző zöldes színű kómát is. Később különböző távcsőhálózatok archív képeit is elemezték, és kiderült, hogy már egy évvel a felfedezése előtt is rögzítették kamerák, azonban a kiértékelő szoftverek elsiklottak felette.

Az üstökös 2023 elejére több millió kilométer hosszú, porból és gázokból álló csóvát növesztett. Január 12-én ért napközelségbe, február elsején pedig földközelségbe: 42 millió kilométerre közelítette meg bolygónkat. Ebben az időszakban egy izgalmas jelenség tanúi lehetnek a megfigyelők, főképp az asztrofotósok: az üstökös ellencsóvát növesztett, azaz a Földről nézve úgy tűnt, hogy nemcsak „hátrafelé”, de előre is kiáll belőle egy csóva. Alapesetben egy üstökösnek rögtön két csóvája is van. Egy porból álló, ami semleges színű, és legyezőszerűen szétterül a kométa pályája mentén, és egy kékes színű, ami egyenesen a Nappal ellentétes irányba mutat. Ez utóbbi ionizált gázatomokból áll, melyeket a Nap töltött részecskei kényszerítenek ebbe a szo-

katlan irányba. Január végén azonban úgy tűnt, mintha a C/2022 E3 (ZTF)-nek három csóvája is nőtt volna, melyek közül az egyik előre mutat, ami egy szinte lehetetlen fizikai jelenség lenne. Ez az ellencsóva azonban valójában csak a nézőpontból adódó furcsa anomália. Ha a porcsóva az üstökös pályasíkja mentén nagy szögben,

Az üstökös 2023 elejére több millió kilométer hosszú, porból és gázokból álló csóvát növesztett. Január 12-én ért napközelségbe, február elsején pedig földközelségbe: 42 millió kilométerre közelítette meg bolygónkat.

legyezőszerűen szétterül, akkor a földi szemlélő szemből ráláthat a legyezőre úgy is, hogy az üstökös magjától (a legyező csúcsától) egyik és másik irányba is kilógni látja azt. Értelemszerűen ez nem egy teljes értékű harmadik csóva, hanem az üstökös porcsóvájának erősen elhajló, pálya menti részei.

Az már csak a vakszerencse hozománya, hogy amikor hazánkban beköszöntött a hosszú, téli, borult időszakot felváltó, néhány napos januári derült idő, az asztrofotósok éppen e szokatlan formájában tudták megörökíteni az év üstökösét.

◀ **E nemzetközi szinten is kuriózum felvételt Tóth Bence 25 cm tükrorátmérőjű távcsőjével január 25-én Galya-tetőről készítette. A képen nemcsak a por-, ioncsóva (jobbra) és az ellencsóva (balra) figyelhető meg, hanem a műszer hatalmas szögfelbontásának köszönhetően még távoli háttérgalaxisok is szépen kirajzolódnak, mely nagyon ritka látvány az amatőr üstökös-fotók esetében**

FRANCIGS LÁSZLÓ
ÉPÍTÉSZMÉRNÖK, FOTÓGRÁFUS,
EGYETEMI OKTATÓ, A HAZAI
ASZTROFOTÓS-MOZGALOM
EGYIK FŐ SZERVEZŐJE

[HTTP://WWW.PTES.HU](http://www.ptes.hu)

TÓTH BENCE
VILLAMOSMÉRNÖK,
TERMÉSZET- ÉS ASZTROFOTÓS.
A VILÁGEGYETEM MŰKÖDÉSÉNEK
FIZIKAI HÁTTERE ÉRDEKLI

ILLATOS HUNYOR

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: JAKAB GUSZTÁV

Az illatos hunyor (*Helleborus odoratus*) a dunántúli erdők kora tavaszi virága. A Balkán faja, elterjedésének északi határát a Keleti-Alpokban és Magyarországon éri el. Hazánkban a Mecsekben, a Villányi-hegységben, a Tolnai-dombságban és Külső-Somogyban találkozhatunk vele bükkösökben és gyertyános-tölgyesekben.

Gyakran már januárban kinyílnak illatos virágai, ezért a hó alól előbukkanó növények még a laikusoknak is bizonyos feltűnnek. Pedig jó vele vigyázni, mert minden része mérgező!

Igaz, az emberek nem is eszik meg, de a legelő állatoknál előfordulhat mérgezés.

A virágai meglehetősen aprók és mézfejtővé módosultak. (A mézfejtő egy nektárt termelő szerv, mellyel a növény megporzó rovarokat csalogat magához.) A szirmok szerepét a színes csészelevelek vették át, amelyek a virágzást követően sem hullanak le.

Hazánkban három hunyorfaj honos, földrajzi elterjedésük a vikarizmus tankönyvi példája. Ahogy két dudás nem fér meg egy csárdában, úgy két hunyorral sem találkozhatunk egyugyanazon termőhelyen a természetben. A piros virágú pirosló hunyor (*Helleborus purpurascens*) a Keleti- és Északi-Kárpátok bennszülöttje, termőhelyei hazánkban a Bükkötől nyugat felé a Pilisig terjednek. A kisvirágú hunyor (*Helleborus dumetorum*) virágai kisebbek és zöldesek, levelei nem teletnek át, mint illatos rokonái. A másik két fajt a Dunántúlon nyugati irányban váltja fel. Hazánkban mindhárom védettek.

JAKAB GUSZTÁV
BIOLÓGUS, A MATE
KÖRNYEZETTUDOMÁNYI
INTÉZETÉNEK EGYETEMI
DOCENSE

ANDOK: A VÍZ ÉS JÉG NYOMÁBAN

Épp 15 éve vagyunk jelen az Andok chilei részén. A Földgömb Alapítvány vezetésével zajló környezetkutatás a krioszféra (felszíni és felszín alatti jégjelenlét) sajátosságait, működését, változásait elemzi, valamint a magashegyi vízrendszerek táplálótérületeit vizsgálja. Mindezt geográfusok, geológusok, geofizikusok, biológusok, fizikusok és éghajlatkutatók részvételével – nemzetközi együttműködésben. Idén már tizedik alkalommal faggattuk a magashegységi területet, ezúttal – chilei barátaink geofizikai mérései segítségével – több tíz méter mélyre is lelátunk az örökfagyott aljzatba.

És a kutatók megközelítik a gleccsert...

Találnak egy védett éjszakahelyet a vadonban...

Majd felkészülnek a második hegyi munkanapjukra.

Ma vízmintákat gyűjtünk és letöltjük az adatokat a mérőműszerekről.

Nézd! Ott jön a természetvédelmi őr a gleccserről.

Szép napunk van! Szóljatok kérlek a vízügyi hivatal helikopterének, hogy NE repüljenek alacsonyán!

Ne zavarjuk az állatokat!

Ezután a kutatók vízmintákat vesznek a kémiai és biológiai elemzésekhez. A vizsgálatok adataiból képet kapnak majd a felszín alatti hegyi vízhálózatról.

Jó utat vissza a bázisra!

Ekkor hirtelen a vízügyi hivatal csapata repül át felettük...

Az állami hivatalok és a független kutatók olykor együtt dolgoznak. Mindnyájan szeretnék megismerni a hegyi vízkészlet sajátosságait.

...és biztonságos helyen le is szállnak, hogy találkozzanak a kutatókkal.

Köszönjük, hogy leviszitek ezeket a mintákat a városba!

Semmiségt! Minden jól, vigyázzatok magatokra!

...a kutatók hazaindulnak, hogy elemezzék azokat...

Végül, miután a talajhőmérőkből is kinyerték az éves adatokat...

...és megértésük, mi is történik a hegy belsejében eltárolt vízzel.

Bár van, ami mégis fent marad...

...örökre...

VÉGE

E képregény egy doktori disszertáció részeként született, mivel Chilében a szigorúan ellenőrzött tudományos munka mellett előírás a tudományos ismeretterjesztő produktum is...!

SEBASTIÁN RUIZ-PEREIRA
A PONTIFICIA UNIVERSIDAD CATÓLICA DE CHILE KUTATÓJA, A FÖLDGÖMB ALAPÍTVÁNY VEZETTE PERMACHILE-PROGRAM RÉSZTVEVŐJE

◀ **Egészen közelről**
Jól megfigyelhető
a kifejlett rovar
összetett szeme

ÖNFELÁLDOZÓ SZERELEM

IMÁDKOZÓ SÁSKA (MANTIS RELIGIOSA)

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: MORVAI SZILÁRD

Nem valódi sáska: nevét – népi eredetből adódóan – valószínűleg arról kapta, hogy zöld és gyakran a fűben mozog. Bár egyedei eltérő színűek, a zöld valamelyik árnyalata a leggyakoribb, de lehetnek barnák is. Sőt, vannak kétszínűek is: sok esetben a hátoldal zöldes, a has pedig barna. A zöld vagy barna színlehetőség viszont nem az adott egyed ivarára utal, hanem passzív rejtőzködés a környezethez. Amennyiben a lárvák zöld környezetben jönnek elő, a zöld lárvák túlélési esélye a nagyobb

Táplálkozási szokásai egyszerűek: mindent elfogyaszt, amit csak képes megfogni. Saját testméretével meg egyező nagyságú rovar is akár, például egy sisakos sáskát is. Lesből vadászik, lemerevedik. A két mellső fogólábával villámgyorsan csap le a megérkező zsákmányállatra. Négy

lábával tartja magát, a két mellsővel zsákmányol. Érdekes pózokat tud felvenni, ilyen esetben gyakran megfigyelhető két szemfoltja is, melyek riasztófunkciót töltenek be. Hasoldalán lévő szerve sziszegő hangot ad ki.

Az imádkozó sáska nőténye gyakran megesi a hímet. Akár párzás közben is elkezdheti enni a fejtől kiindulva (a fejek ekkor egymáshoz viszonylag közel vannak). Ennek az a magyarázata, hogy az imádkozó sáskák nagy petecsomót (kokon) raknak, sőt a nagyobb példányok megpróbálkoznak két petecsomó lerakásával is. A petecsomókban több tíz pete van. A kokon előállításához és beérleléséhez viszont rengeteg fehérjére van szükség, ezt nehéz fáradtságos vadászattal előállítani: egyszerűbb, ha a nőtény megesi

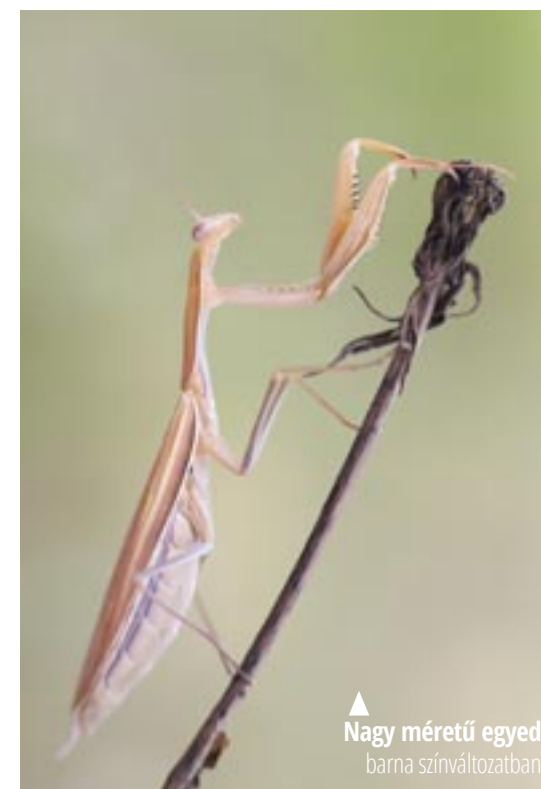
a kéznél lévő hím egyedét. A hím így kétszeresen is segíti az utódok létrehozását: megtermékenyít, majd saját élete árán fehérjével látja el a rendszert. De már amúgy sem élne sokáig, csak pár óráig, legfeljebb még egy-két napig a kifejlett rovar.

A hím önfeláldozásával kétszeresen is segíti az utódok létrehozását: megtermékenyít, majd saját élete árán fehérjével látja el a rendszert.

Az imádkozó sáska a Kárpát-medencében éri el elterjedésének északi határát. Az első hazai védett rovarok egyike. Feltűnő, szép, egyedi formai jegyeket visel, nagy méretű, különleges. A múltban sok példány végezte gyűjtők kezében. Ha találkozunk vele, csodáljuk meg és vigyázzunk rá!

▲ **Levendulazáron rejtőzködő,**
táplálékára váró, kifejlett imádkozó sáska

▲ **Nagy méretű egyed**
barna színváltozatban

A zöld közegben megbújó zöld példány
nagy ökörszemlepké-zsákmányát
(*Maniola jurtina*) fogyasztja ▶

MORVAI SZILÁRD
FÉNYKÉPÉSZ. A MAGYAR TÁJ TERMÉSZETI ÉRTÉKEINEK BEMUTATÁSÁVAL FOGLALKOZIK

• Jupiter

Hold

• Vénusz

NÉGYES EGYÜTTÁLLÁS

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: LADÁNYI TAMÁS

Miközben az év első két hónapjában a C/2022 E3 (ZTF) üstökös tartotta lázban az asztrofotósokat és az amatőrcsillagászokat, szép csendben közeledett egymáshoz a nyugati égen a Jupiter és a Vénusz, mint az aktuális láthatóság két legfényesebb (-2,1 és -3,9 magnitúdós) bolygója. A már önmagában is elég látványos, egymástól 7,5°-ra tartózkodó párost február 22-én a 8 százalékos megvilágítottságú holdsarló egészítette ki – velük lapos, tompaszögű háromszöget al-

kotva. A komponálás nehézségét ez alkalommal az adta, hogy a fotózás pillanatában még a legalacsonyabban levő égitest, a Vénusz is 15° magasan látszott a horizont felett, ami túl magas ahhoz, hogy asztrotájképben egy látványos tájellel össze lehessen kombinálni. Kézenfekvő megoldásnak mutatkozott kissé felfelé fotózni, amihez a veszprémi Benedek-hegy domolitsziclája kiváló helyszínnek bizonyult. Hosszabb fókusztávolsággal a Séd völgyéből fényképezve ugyanis a képen nagyobb a holdsarló átmérője, így a szemlélőre erőteljesebb hatással van.

LADÁNYI TAMÁS
ASZTROFOTÓS, TANÁR,
A CSILLAGÁSZAT ÉS A
FÖLDRAJZ KAPCSOLATA
JELENIK MEG MUNKÁIBAN

 [HTTP://WWW.ASTROPHOTO.HU](http://www.astrophoto.hu)

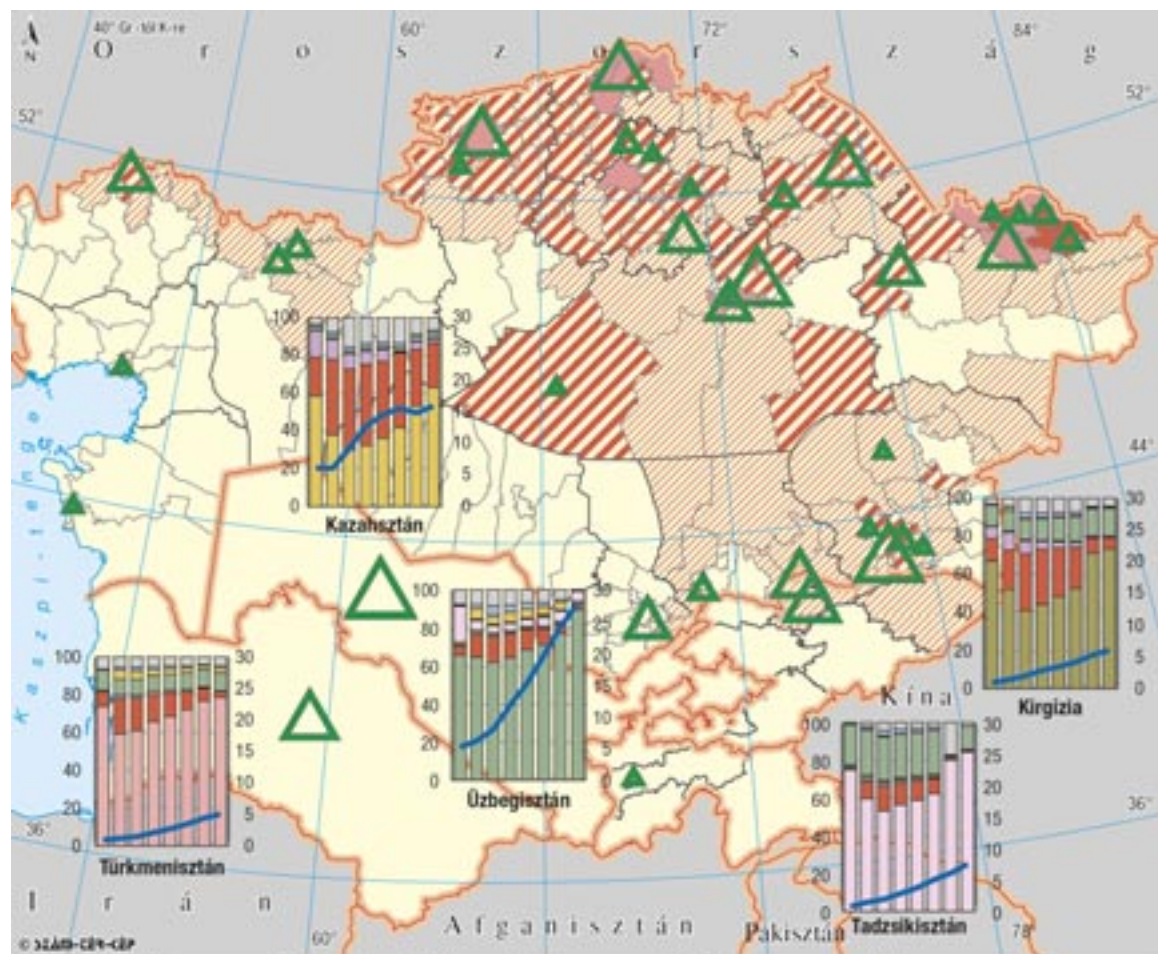
(A POSZT)SZOVJET KÖZÉP-ÁZSIA ETNIKAI FÖLDRAJZA

▷ SZÖVEG ÉS TÉRKÉP: BOTTLIK ZSOLT

Térképünk ezúttal az egykori szovjet- közép-ázsiai térség öt utódállamának (Kazahsztán, Kirgízia, Üzbegisztán, Tadzsisztán, valamint Türkmenisztán) etnikai sajátosságait mutatja

be. A térképről leolvashatjuk az orosz anyanyelvű lakosság területi sajátosságait. A felület-színezés az arányukat, a zöld háromszögek pedig a számukat jelzik. Emellett országonként a

lakosság etnikai összetétele, illetve számának alakulása is látható az első szovjet népszámlálástól (1926) a 2010-es év körüli időpontig

A célba vett terület lehatárolásában – ahogy más helyszíneken is gyakran előfordul – ütköznek a természetföldrajzi és társadalomföldrajzi (történelmi, kulturális) szempontok. Ezt még bonyolítja, hogy a térség egy ún. „köztes”, de egyben „tranzit” tér is, amelyet az idők során többnyire külső hatalmak próbáltak uralmuk alá hajtani. Ugyanakkor a különböző fogalmi közelítések közötti koherencia is hiányzik, amely meghatározná a környező területektől való eltérését. Erre utal több, e vidékre vonatkozó elnevezés is (Turkesztán, Central Asia stb.).

Erről a régióról ilyen formában a 18. századig a cári birodalomban sem beszéltek. Egy olyan terület volt, „... ahonnan a mongolok érkeztek a középkorban”. A külső észlelések és a belső elképzelések etnikai térfelosztásában is megmutatkozik a térség eltérő természetföldrajzi jellege és az ebből következő életmódbeli eltérések, amelyek nyelvi különbségeket is takarhatnak. A nomád állattenyésztés által meghatározott vándorló életmód áll szemben a földművelésre alapuló, letelepedett városi oáziskultúrával. Az előbbi leginkább a sztyeppregióra és hegyvidékekre, valamint a termékeny fennsíkokra, míg az utóbbi folyóvölgyekre és oázisokra jellemző. A két terület közötti határok elmosódtak, ill. az idők során sokszor változtak.

Az I. (Nagy) Pétert követő uralkodók alatt – párhuzamosan az ország modernizációjával – a birodalom feltérképezése is megindult. Ez a hatalmas országterület egyes részeinek lehatárolását és elnevezését is igényelte. Ugyanakkor az orosz hódítás nem északról, hanem in-

kább nyugatról ért ide, ami a nevezéktanban is megjelent (Transzkaspiai-terület).

A 19. század második felében két fő lépésben Oroszországhoz csatolt vidékre a cári időkben inkább a Turkesztán elnevezést használták, amelyet aztán már egyre kevésbé alkalmaztak a kommunista hatalomátvétel után – a fogalom „nemzetek” feletti tartalma miatt. A Közép-Ázsia kifejezés jobban illett az új hatalom államszervezési elképzeléseihez. A szovjet időkben – a leginkább az 1920-as évekre jellemző „nemzeti-territoriális ha-

A Közép-Ázsia kifejezés jobban illett az új hatalom államszervezési elképzeléseihez. A szovjet időkben – a leginkább az 1920-as évekre jellemző „nemzeti-territoriális határhúzás” folyamatában – ugyanis megváltozott a térségről alkotott térelképzelés.

tárhúzás” folyamatában – ugyanis megváltozott a térségről alkotott térelképzelés. Így alakultak ki a jelenleg is létező határok által keretezett politikai egységek, melyek a Szovjetunió összeomlása után váltak szuverén államokká a nem feltétlenül éles etnikai és a sokszor vitatott politikai határok mentén.

A tagköztársaságok határmeghúzása (1924–1936) leginkább a kommunista hatalom nemzetiségi politikájának alapelvei szerint zajlott. Ennek értelmében a kialakított tagköztársaságok valamely etnikum többségére épültek. Ehhez azonban át kellett értelmezni a nemzetiség fogalmát, amely nem vette figyelembe a helyi identitáskonstrukciókat. Így – bár a határmegvonásnál más, főleg gazdasági okok

is közrejátszottak – a kialakított politikai egységekben a névadó nemzetiség igencsak jelentős többségben volt.

Kazahsztán az egyedüli, ahol nagyszámú orosz és ukrán nyelvű népesség alkotta a nem névadó csoportok nagy részét. A térképen is látható, hogy az orosz lakosság Kazahsztán északi részén koncentrálódik. Már a sztyeppék cári meghódításának nyomán tömegesen jött ide orosz anyanyelvű lakosság. Számuk később az ún. szűzföldek 1950-es években történt föltörésével, az új agrártérségekbe költözéssel, illetve a nagyobb „szocialista” ipari városok benépesítésével tovább nőtt. Az 1960-as évektől a kazahok aránya 50% alatt maradt és 1989-ben az oroszok voltak relatív többségben.

Üzbegisztánban viszont a helyi, főként muszlim lakosság magasabb természetes szaporodásából következő népességnövekedés hozott változást, ugyanakkor az egykori tagköztársaságokban, a kommunista idők utolsó két évtizedében megindult az oroszok elvándorlása, amely a Szovjetunió összeomlása után felgyorsult, így a névadó nemzetiségek aránya is jelentősen nőtt.

E pufferterület földrajzi sajátosságai, a környezet új geopolitikai helyzete, etnikai feszültségek – mindez újra ráirányítja a figyelmet az amúgy is bőséges konfliktusforrásokkal terhelt térségre.

BOTTLIK ZSOLT
GEOGRÁFUS, AZ ELTE
DOCENSE. KUTATÁSI
TERÜLETE AZ ETNIKAI
FÖLDRAJZ

1

GYŐR-KERESZTEK

A MAGYAR MÚLT REJTŐZKÖDŐ, AUSZTRIAI EMLÉKEI

▷ SZÖVEG: TINER TIBOR | KÉPEK FORRÁSA: OSZTRÁK SZÖVETSÉGI MŰEMLEKI HIVATAL (BUNDESDENKMALAMT, BDA) HIVATALOS MŰEMLEKJEGYZÉKE

425 éve, 1598. március 29-én Adolf von Schwarzenberg császári hadvezér csapatai Pálffy Miklós gróf huszárainak támogatásával visszafoglalták az akkor már három és fél éve török kézen levő Győr (német nevén Raab) várát. A győzelem igencsak megörvendeztette II. Rudolfot, a Habsburg Birodalom császárárt, magyar és cseh királyt, amire igazán jó oka volt

Az észak-dunántúli erősség 1594. szeptemberi elvesztése megrettentette az uralkodót, mivel Győr elestével szabaddá vált az út a hódító oszmán-török sereg előtt Bécs irányába, amely 1529-ben már átélte egy súlyos török ostromot. Rudolf különösen felháborodott, amikor megtudta, hogy a már több

mint egy hónapja hevesen ostromlott várát akkori kapitánya, gróf Ferdinand Hardegg generális – az utolsó emberig történő védekezés helyett – 1594. szeptember 29-én szabad elvonulás fejében átadta Szinán nagyvezír túlerőben levő hadának. A felbőszült császár a kapitulációt becstelen árulásnak tekintette és a legsúlyosabb büntetés kiszabására utasította a hadbírószakot, amely a Bécsbe gyanútlanul visszatérő Hardegg grófot és itáliai hadmérnökét, Nicola Perlinót halálra ítélte: mindkettőjüket lefejezték a bécsi Am Hof téren.

Győr egyetlen nap alatt(!) végrehajtott visszavétele ① azért is

volt rendkívüli fegyvertény, mert csupán viszonylag kis létszámú fegyveres csapat és egy új fegyverfajta

Győr egyetlen nap alatt(!) végrehajtott visszavétele azért is volt rendkívüli fegyvertény, mert csupán viszonylag kis létszámú fegyveres csapat és egy új fegyverfajta kellett hozzá.

kellott hozzá. Ez a petárdának nevezett, mozsárágyúhoz hasonló haditechnikai eszköz volt, amelyet a gyanútlan török védők kijátszásával juttattak el Pálffy katonái a vár déli bejáratához, a Fehérvári-kapuhoz. A berobbantott várkapun ② keresztül benyomuló császári csapatok gyorsan lefegyverezték a

2

3

meglepett őrséget, és a török félhold végleg lekerült a vár legmagasabb pontjáról, a Duna-bástyáról.

Az Európa-hírű győzelem fontosságát bizonyítja az 1598. április 25-én kibocsátott császári rendelet, amely parancsba adta, hogy egyrészt Alsó- és Felső-Ausztria tartományok minden községének útjain és határában a kidőlt vagy az időjárás viszontagságai által megviselt kőkereszteket, kőszobrokat két hónap leforgása alatt újítsák fel, másrészt valamennyit lássák el kereszttel, és akár magára a kőoszlopra, akár a rájuk erősített bádoglagra könnyen olvasható, fekete betűkkel véssék fel: Sag Gott, dem Herrn, Lob und Dank, dass Raab wieder kommen in der Christen Hand: azaz „Mondjatok hálát az Úrnak, és köszönjétek meg, hogy Győr újra keresztény kézbe került”. (A sorvégeken rímelő német nyelvű szövegnek magyar változata is született: Mondj Istennek dicséretet, hálát, hogy visszaadta nekünk Győr várát). A keresztek mind-egyikén szerepelnie kellett a nevezetes dátumnak is.

A rendelet nyomán állított kőkeresztekből – amelyek az osztrákoknál a köztudatban Raaberkreuz (Győr-kereszt) néven maradtak fenn – rengeteg készülhetett, ám napjainkra a mai Alsó-Ausztria tartomány településein csupán pár tucat vészelte át a történelem viharait. Közülük néhány Alsó-Ausztrián kívül, azaz Bécstől D-re (Wiener Neustadt – Bécsújhely) és Burgenland területén (Leithaprodersdorf – Lajtapordány) is fellelhető. A Lajtapordányból ÉNy-i irányba kivezető Auweg mentén álló oszlopról a felirat már teljesen lekopott ③. Hasonló állapotú a bécsújhelyi Neudorfer Strasse 50. előtt álló kőkereszt is. Ám az utóbbinál az oszlop melletti fehér márványtáblán olvasható az

4

5

6

8

9

10

eredeti szöveg ④, fölötté egy másik fontos magyar kötődésű, ám 1598-hoz képest jóval korábbi történelmi esemény felidézése: 1246. június 16-án e hely közelében esett el a IV. Béla vezette magyar sereg ellen vívott Lajta menti csatában II. (Harcias) Frigyes, az utolsó Babenberg-házi osztrák herceg.

Az osztrák helytörténészek szerint Alsó-Ausztria területén napjainkra kb. 30 körülire tehető a beazonosítható Győr-keresztek száma, ám több felfedezetlen is lapanghat belőlük a forgalmi folyósóktól távolabb elhelyezkedő, kisebb osztrák falvakban, ill. azok határában növényzettel benöve, kidőlve vagy földdel betemetve.

A jelenleg fellelhető kisebb része Bécs közelében, a fővárostól É-ra, ill. ÉNy-ra fekvő településeken (Kronberg, Mistelbach, ill. Korneuburg, Leobendorf és Niederrussbach) található. Közülük a legjobb állapotú, fehérre festett kereszttel a Bécstől alig 5 km-re fekvő, Duna-parti Korneuburg dicsekedhet. Az emlékoszlop a Donaustrasse egyik felújított

családi házának udvarából leválasztott, zsebkendőnyi közterületen áll ⑤. Kovácsoltvas kereszttel ékített kőfülkéjének belső oldalán jól olvasható a császári rendeletben előírt, cirkalmas betűs szöveg.

Lényegesen díszesebb a Bécstől É-ra fekvő Mistelbachban állított, a parkká szélesedő Franz-Josef-Strasse 8. sz. előtt magasodó, virágágyással körülvett kereszt ⑥. Erről már teljesen lekopott az eredeti szöveg, csupán a talapzatánál elhelyezett „ERRICHTET 1598” („Állíttatott 1598-ban”) feliratú kőtáblából következtethetünk arra, hogy az oszlop Győr visszafoglalásának alkalmából készült.

A Bécstől É felé vezető 87-es főút kronbergi elágazásánál álló Győr-kereszt ⑦ egy kerek kőoszlop, viszont talapzata négyszögletes, melynek minden oldala teleírt. Napjainkra a bevészt betűk olyannyira lekopnak, hogy a bizonyára érdekes szöveg egyáltalán nem olvasható. Sajnos, az oszlop oldalában mély repedések vannak, emiatt pusztulás fenyegeti.

7

A tartományban a Győr-keresztek többsége a Bécstől 80 km-re ÉNy-ra fekvő Horn városka szomszédságában elhelyezkedő 10 kistelepülésen (Gars am Kamp, Harth, Gföhl, Gföhleramt, Kotzendorf, Eggenburg, Frauenhofen, Neukirchen an der Wild, Fürwald és Sankt Bernard-Frauenhofen) sorakozik, némelyikben több is áll.

A Horntól 10 km-re D-re található Gars am Kampnak három Győr-keresztje is van. A legjobb állapotú a település K-i részén, a Spitalgasse mentén álló, fehérre meszelt, zömök, sáttortós emlékoszlop ⑧. Ennek érdekessége, hogy a kőbe vésett, kör alakú felirat végén a szokásos 1598 helyett 1597-es évszám olvasható.

Egyedi a formája és a felirata a Horntól 13 km-re É-ra fekvő Harth községből É felé kivezető út mentén álló, karcsú emlékoszlopnak, ahol a bevészt felirat a kőfülke hátoldalára került ⑨.

Alsó-Ausztria Győr-keresztekben leggazdagabb települése a

Horntól 12 km-re ÉNy-ra elhelyezkedő, alig 1300 lakosú Sankt Bernhard-Frauenhofen, ahol négy emlékoszlop is található. Közülük a legimpozánsabb és a legjobban olvasható vésett kőtáblája a település ÉNy-i határában, a Poigen, ill. Kadling községekbe vezető közút elágazásánál állónak van ⑩. Az oszlop szövegére pillantva feltűnik Győr német nevének egyszerűsített írása (Raab helyett Rab), amely a környék több Győr-keresztjén – pl. a község ÉK-i peremén álló másikon ⑪, vagy a Harth mellett is – megfigyelhető.

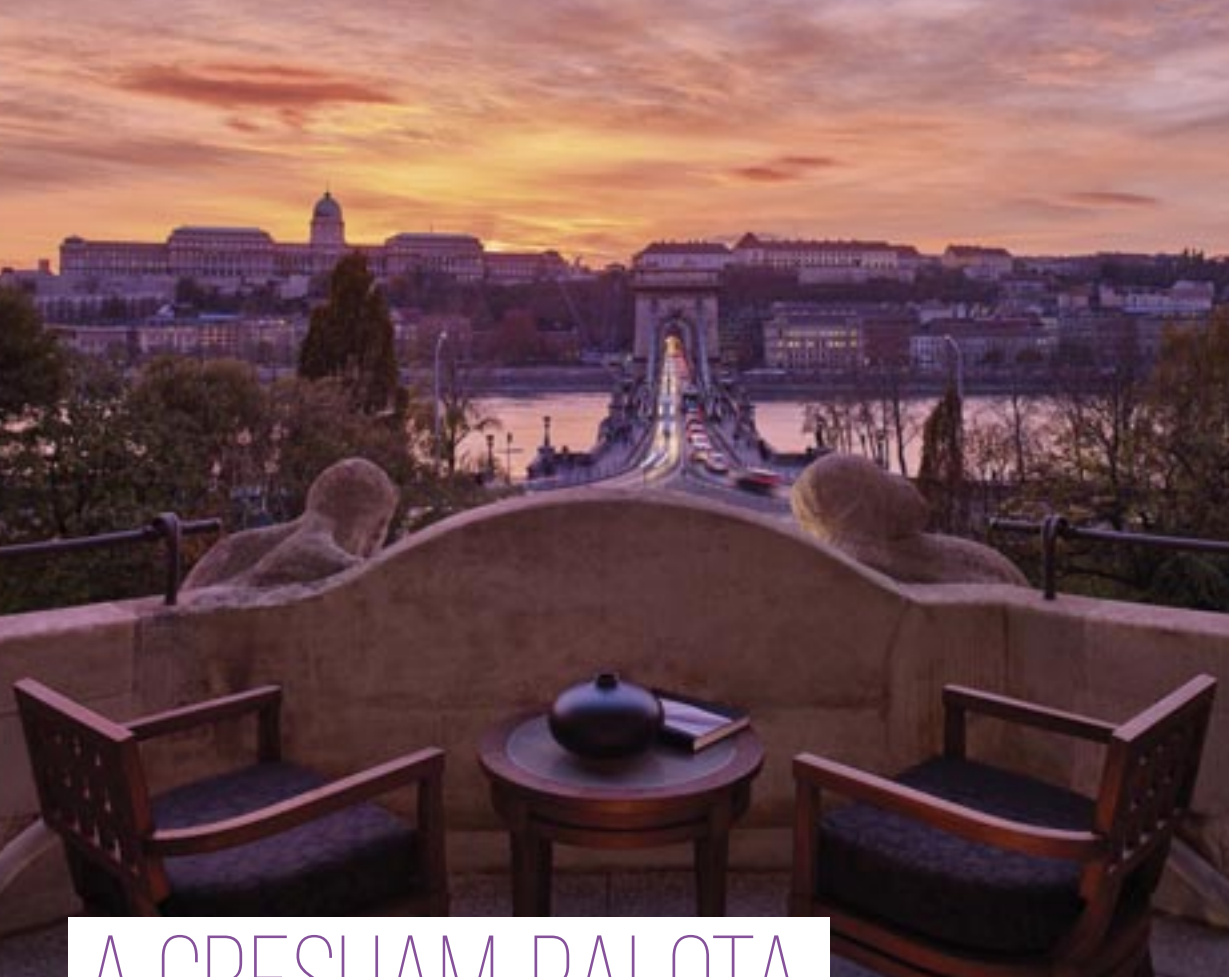
A kis méretű, de különleges műemlékeknek számító Győr-keresztek felfedezése még ma is izgalmas élmény. Ezt bizonyítja Dézsi Csaba András, Győr polgármesterének 2020-as nyilatkozata, aki a városi rangra emelkedés 750. évfordulójának (2021) megünneplésére készülve bevallotta, hogy bár tősgyökeres győri, mindaddig nem tudott a Győr-keresztek létezéséről, de ezek után lelkesen támogatni fogja újabbak felkutatását.

11

TINER TIBOR
KÖZGAZDÁSZ-GEOGRÁFUS,
A MAGYAR KÖTÖDÉSŰ EURÓPAI
EMILÉKHELYEK, KULTURÁLIS
ÉRTÉKEK RAJONGÓJA

FORRÁS: FOUR SEASONS HOTEL GRESHAM PALACE BUDAPEST

A GRESHAM-PALOTA REJTETT KINCSEK NYOMÁBAN

▷ SZÖVEG: SARUSI ISTVÁN

Pest palotái

Itt egy szív, ott egy páva: kitárja kapuit a Gresham-palota! Ám még mielőtt belépnenk a kovácsoltvas kapun, eszünkbe juthat, mennyi díszes, fővárosi házat illetünk palota-kifejezéssel. Már is ott van Budapest 8. kerületének egyik városrésze, amit Palotanegyedként emlegetünk. Onnan nem messze magadik a New York-palota – az azonos nevű biztosítótársaság historizáló stílusban, 1894-ben emelt hazai központja. Légvonalban nincs messze a Deák tér látképét meghatározó Anker-palota. Közös vonásuk, hogy ezt is egy biztosító-cég, a bécsi Anker Élet- és Jára-

dékbiztosító Rt. építtette 1908 és 1910 között – eklektikus stílusban.

A Lánchíddal szemközti Gresham-palota környékének népszerűsége már az 1800-as évek eleje óta töretlenül ível felfelé. Amikor Hild József (1789–1867) kialakította a – mai nevén – Széchenyi István teret, a mai palota helyén egy Daron Antal nagykereskedőhöz kötődő neoklasszicista ház állt. Tőle vásárolta meg a híres görög-makedón kereskedőfamília, a Nákó család, akik sertés- és háborús kereskedelemről

Királyi panoráma

Kilátás a 205-ös lakosztályból: tényleg keresztül lehet látni a Lánchídon és az Alagúton

tettek szert hatalmas vagyronra. Az 1800-as évek közepén a Nákó-ház – Pest legmonumentálisabb, magánkézben lévő épülete – a Magyar

Pest legmonumentálisabb, magánkézben lévő épülete a Magyar Tudományos Akadémia találkozóhelyéül szolgált, amíg 1865-ben el nem készült a társaság végleges székháza.

Tudományos Akadémia találkozóhelyéül szolgált, amíg 1865-ben el nem készült a társaság végleges székháza a tér északi oldalán.

Irodák és luxuslakások

„Az angol kereskedő, a londoni tőzsde alapítója, a királynő alázatos és igen gazdag szolgája, Sir Thomas Grasham (1519–1579) nevét vette fel az a biztosítótársaság, amely az 1880-as évektől már itt, Budapesten, a Lánchíddal szemben működött a Nákó-palotában” – meséli Esküdt Judit, a Four Seasons Hotel Gresham Palace Budapest PR- és kommunikációs igazgatója.

Ám a Nákó-épületet lebontták és 1904-től 1906-ig a helyén szecessziós stílusban húzták fel a brit cég ma is álló magyar székhelyét. A Quittner Zsigmond

Molnár Gál Péter kritikus megfogalmazása szerint: „Turay egy omladozó műemlékben lakott, jó karban tartott műemlékként”.

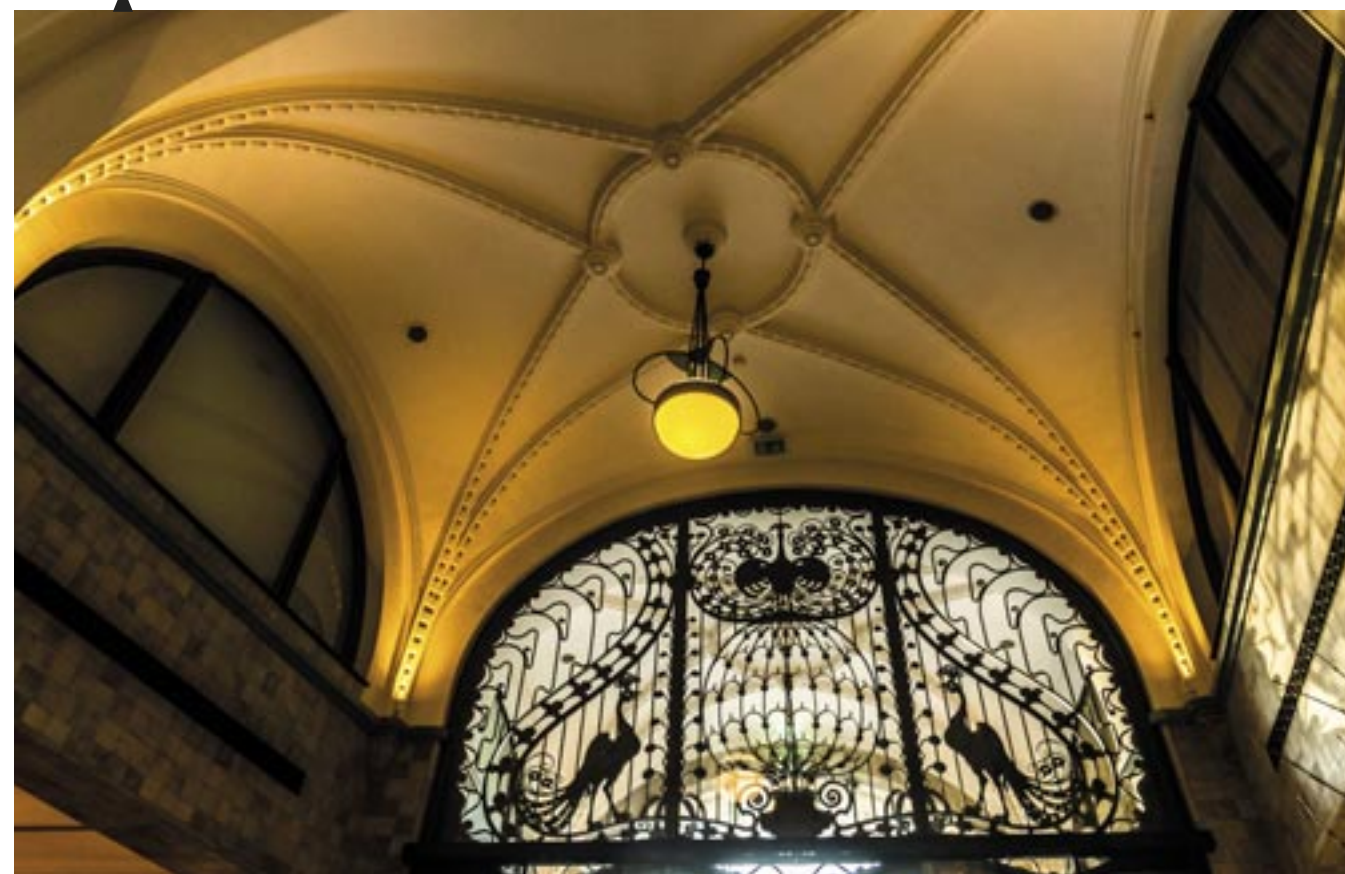
Páva-díszes kapuk

Szakrális értelemben véve Krisztus feltámadását, az örök életet, a halhatatlanságot, a világmindenséget; általánosságban pedig a büszkeséget, hiúságot, a bőséget és szerelmet szimbolizáló pávával díszített kovácsoltvas kapuk Jungfer Gyula (1841–1908) alkotásai – a T alakú előtér minden végén van egy belőlük...

(1857–1918) építész nyerte pályázatban nem csupán a pénzügyi vállalkozás irodáinak, hanem luxuslakásoknak is szántak helyet a három épületszárnyú házban. Ezek nyolc-tíz, tágas szobából és a hozzájuk tartozó kiszolgálóhelyisé-

gekből álltak – mindez dunai panorámával. Ráadásként minden olyan technikai vívmánnyal, amelyet már az 1900-as évek elején ismertek – a központi fűtéstől a porszívóig.

Bár nem a század eleji aranykorban, hanem a 20. század második felében sokáig élt itt például Turay Ida színművésznő, aki hamar kijelentette, innen őt már senki sem teheti ki. És ez így is történt: a palota állagromlásának idején is ragaszkodott otthonához. Molnár Gál Péter kritikus megfogalmazása szerint: „Turay egy omladozó műemlékben lakott, jó karban tartott műemlékként”. 1997-es, 90 éves korában bekövetkezett haláláig volt lakása az épületben...

FOTÓ: SARUSI ISTVÁN

FORRÁS: FOUR SEASONS HOTEL GRESHAM PALACE BUDAPEST

Modern, vonzó, fényűző

A palota népszerűsége és hírneve nem véletlen: Quittner a megvalósításban a kor legkiválóbb mestereire és cégeire támaszkodhatott – forrás pedig bőven volt rá. Így váltak a Zsolnay-csempék és neves szobrászok és kézművesek alkotásai, díszítőelemei az épület részeivé.

Belépéskor felpillantok: a T alakú előtér fölött mives kovácsoltvas tetőszerkezet, a kazetták közötti üveglapokon pedig természetes fény árad be. A főbejárat szakrális értelemben Krisztus feltámadását, az örök életet, a világmindenséget, általánosságban

pedig a büszkeséget, hiúságot, a bőséget és szerelmet szimbolizáló pávákkal díszített kovácsoltvas kapuit úgy alakították ki, hogy a

1921-ben itt nyílt meg a híres Pódium Kabaré, ami művészeket és gazdag polgárokat egyaránt vonzott szatirikus, merész politikai humortól sem mentes előadásaival. Itt születettek meg Hacsek és Sajó karakterei.

teljes egységet lesüllyeszthessék az alagsorba. Ennek oka, hogy így a földszinti – a maga korában felettből modernnek számító, fedett

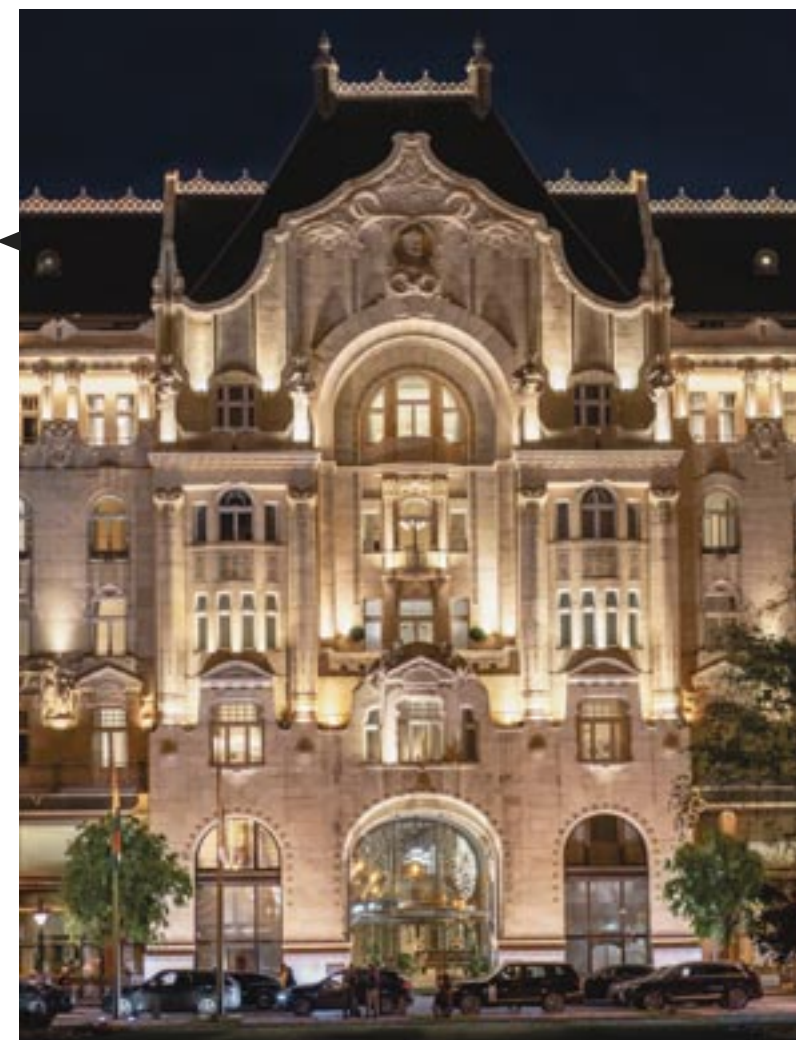
bevásárlóutcán kialakított – exkluzív üzletekhez lovas kocsival is behajthattak a módos vásárlók. Itt nyitotta meg kapuit a Gresham-Venezia Kávéház, amiről a Gresham Kör is a nevét kapta. E baráti társaság tagjai befolyásos művészek voltak, akik 1920-tól rendszeresen itt találkoztak. 1921-ben nyílt meg a híres Pódium Kabaré, ami művészeket és gazdag polgárokat egyaránt vonzott szatirikus, merész politikai humortól sem mentes előadásaival. Itt születettek meg Hacsek és Sajó karakterei. Nem véletlen, hogy 1923-ban be is zárták...

◀ Szecessziós beltér

Anno exkluzív boltok sorakoztak a T alakú előtérben, míg ma kávézó és egy szellős pihenőhely kapott helyet az épület földszintjén

Érdekességek a homlokzatról

A Gresham egyik igazgatójának kérésére a londoni Tower egyik kis tornyának barokk stílusú kupoláját beépítették a Duna-parti épület tornyaiba. A homlokzat első emeleti részének szobrait – így a névadó, Sir Thomas Gresham (akit nem csupán kereskedőként és a londoni tőzsde alapítójaként ismertek, hanem mellékesben kémként és fegyvercsempészként is ügködött) – mellszobrát a híres szobrász, Telcs Ede (1872–1948) alkotta. A homlokzat többi díszítőelemét Maróti Géza (1875–1941) készítette

FORRÁS: FOUR SEASONS HOTEL GRESHAM PALACE BUDAPEST

FOTÓ: SARUSI ISTVÁN

Buda–Pest-geometria

A Lánchíd és a Váralagút geometriai hossz tengelye pontosan egybeesik – ezért lehet végiglátni rajtuk a szálloda erkélyéről

FOTÓ: SARUSI ISTVÁN

FORRÁS: FOUR SEASONS HOTEL GRESHAM PALACE BUDAPEST

FOTÓ: SARUSI ISTVÁN

Eredeti műrecek

Ez a Kossuth-portrés ólomüveg ablak – ahogyan a többi is – Róth Miksa (1865–1944) műhelyéből került ki. Különlegességét az adja, hogy túlélte a 20. század megrázkódtatásait

Fenséges mozaik

A királyi lakosztály erkélyéről részleteiben is jól látható minta

Szív-motívumok

a palota előcsarnokából

Ha figyelmesen szemlélődünk, megannyi szerelem-jelképere lelhetünk még az épületben. A belső terek legtöbb mozaik-dekorációja szintén Róth Miksa műhelyéből került ki

A legparányibb kincsek közül néhány további szív

Jelesül a Kossuth-lépcsőházban egykoron – Magyarországon elsőként – járó lift ajtaja mellől

FOTÓ: SARUSI ISTVÁN

Rejtőzködő és távolba mutató ingyenségek

Már az épületfelfedező út legelején szembeötlök az első, megbújó szív. Majd a második, a harmadik és a sokadik. Quittner Zsigmond szerelmi lenyomatai ezek, szerte az épületben.

A Kossuth-lépcsőházba lépünk: itt járt először felvonó az országban, a gyalog nekiiramodókat pedig meleg vizes kapaszkodókkal segítették! (Ez nem volt hosszú életű, a fűtővíz korrodáló

hatása miatt hamar megszüntették e megoldást.)

Az első szinten egy festett ólomüveg előtt cövekelek le. Bár önmagában is figyelemre méltó ez a Róth Miksa (1865–1944) műhelyéből kikerült, Kossuth Lajos arc-képét ábrázoló alkotás, ám külön érdekessége, hogy ez az eredeti ablak sikeresen átvészelte a 20.

A Kossuth-lépcsőházba lépünk: itt járt először felvonó az országban, a gyalog nekiiramodókat pedig meleg vizes kapaszkodókkal segítették!

század vérvizataros korszakait... (Persze a legvészeszerűbb időszakokban a teljes ablakot kivették és a szuterénben rejtve óvták meg.

Így, amikor 1945. január 16-án a németek felrobbantották a város összes folyami átkelőjét, a detonáció nem tett kárt benne.

De vajon mi igaz abból a városi legendából, hogy a 205-ös, királyi lakosztályból a Lánchídon keresztül az Alagúton is át lehet látni? Kinyílik a széles faajtó, majd a hatalmas tükör mellett a pazarul berendezett előtérrel át az art déco stílusú nappaliba jutunk. Az erkélyre nyíló

ajtóval szembeni kanapéről vagy a balkonn székeiről szemlélődve elképesztő látvány tárul elénk. És igaz a hír! De mégis miért? Esküdt Judit nem késik a válasszal: „Amikor 1903-ban elkezdték tervezni a palotát, addigra az 1849-ben átadott Lánchídon már régóta jártak Pestről Budára és 1857 után az Alagúton a Vár alatt is közlekedtek. E két létesítmény geometriai hossz tengelye pontosan egybeesik, és ezt használta

ki a Gresham-palota építész is. Szándékosan tervezte úgy az épületet, hogy innen át lehessen látni a Váron túli Budára.”

SARUSI ISTVÁN
TUDOMÁNYOS ÉS
KULTURÁLIS TÉMÁKAT
FELDOLGOZÓ, SZABADÚSZÓ
FOTÓS, ÚJSÁGÍRÓ

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: HEISZIG BENEDEK

JORDÁNIA

A HÁTSÓ BEJÁRATON

Álmosan álldogálunk a reptéri kapu előtti sorban. Fejünkön bűvárszemüveg, nyakunkban vastag hálósák hirdeti éktelenkedve: nem az átlagos turista-körre készülünk! (Illetve, hogy ehhez igen szűk a fedélzetre vihető kistáska.)

Az akabai kifutó langyos és illatos melegében ébrednek csak rá: ez a hirtelen felindulásból elkövetett utazás nem lesz mindennapi menü – téli bűvárkodással körített gyaloglás a sivatagban. Mindezt repülőjegyestül 20 000 Ft-ból...

Az unott határőrök szó nélkül ütik be a belépesi pecsétet, Akaba vízum nélkül is látogatható, vámmentes terület. Kilenc csalódott taxis nézi, ahogy sétálva indulunk a közeli város felé, a bizarr diadalmenet azonban hamar véget ér, a közeli katonai ellenőrző ponton csak autóval lehetséges átjutni. A szerencsés sofőr kedvesen dobozos vízzel kínál, és tört angollal próbálkozva kérdezi, hogy utoljára vagyunk-e Jordániában (Is it your last time in Jordan?) Nagyon reméljük, hogy nem, bár szemmel láthatóan mindent megtesz érte, mert beszéd közben nem kifejezetten nézi az utat, és csupán egy határozott kormányrántásnak köszönhető, hogy nem futunk bele az előttünk haladó szedánba.

Egyheti élmünk beszerzése során esünk át az első kultúrsokkon: kaotikus közlekedés, jobbkéz-szabály helyett dunda, szemét mindenütt, bevásárlókocsik szétszórva a járdán, az összes kaja indokolatlanul masszív műanyagba csomagolva, kivéve a narancs – cserébe az rohadt. A sátor helyét pörkölt csicseriborsó, pisztáciás halva és néhány uborka veszi át a hátizsákban, ami az immár kívülre aggatott túracuccok miatt harminclitresről hetvenesre dagad.

A szerencsés sofőr kedvesen dobozos vízzel kínál és tört angollal próbálkozva kérdezi, hogy utoljára vagyunk-e Jordániában (Is it your last time in Jordan?) Nagyon reméljük, hogy nem...

Gyaloglás a sivatagban

A Jordan Trail egy hosszú távú túraútvonal Jordániában, amely észak–déli irányban szeli át az országot, Um Qaistól a Vörös-tenger partján fekvő Akabáig, 75 falut és várost keresztezve. A több mint 675 km-es útvonal teljesítése nagyjából 40 napot igényel

Az evolúció csúcsa: a kecske

A sivatagi körülmények között is jól tartható patás a jordán nomádok fő megélhetési forrása. Bárhová képes felmászni és bármit képes felfalni, legyen az a sívó homokon sínylődő, száraz bokor, kartonpapír vagy éppen jégeralsó. Az előtérben a falusi vízvezeték-hálózat: nincsen túlgondolva. A „gondosan lefektetett” KPE-csövek néha az utat is keresztezik, vagy épp csak átdobták őket a kerítés felett, az esetleges csőtörések pedig szigszalaggal gyorsan orvosolhatók anélkül, hogy meg kellene bontani az amúgy sem létező útburkolatot

Zegzugos korallzátonyok között színes halak minden mennyiségben és formában, rákok, kagylók és tengeriuborkák, sőt egy-két tengeri teknőssel és rájával is összefutunk.

Felmáhlázva a tengerpart felé indulunk: a centrumban a taxisok már 100 m-ről kiszúrnak, a körforgalomban a belső sávban leparkolva 3 bokorsávon keresztül integetnek nekünk, de a strandon se egyszerűbb a helyzet: a 12 évestől a nyolcvanasig minden második ember hajóstúrát tukmál: a jordán gyerkőcök első szava alighanem a „glassboat” lehet,

míg a második minden bizonnyal a „special price”. A kikötővárost és az Országház magasságával vetekedő zászlórudat elhagyva South Beach felé vesszük az irányt: rajtunk kívül csak néhány kóbor kutya és egy láthatósági mellényes férfi baktat az út melletti padkán. Kezében kukazsák. Minden bizonnyal ő lehet a helyi Don Quijote, mert – bármilyen hihetetlen – szemetet szed. A zsák azonban már egy tetszőlegesen kiválasztott 30 méteres szakaszon megtelne, így – előrelátóan – csak minden nyolcadik adag szemetet dobja a nejlomba.

A bűvárparadicsomként ismert strand első és második ránézésre is sivár benyomást kelt, nehéz elképzelni, hogy itt tényleg lehet valami érdekes, de amint a Vörös-tengerbe dugjuk a fejünket, látva maradna a szánk (ha nem menne tele azonnal sós vízzel). Zegzugos korallzátonyok között színes halak minden mennyiségben és formában, rákok, kagylók és tengeriuborkák, sőt egy-két tengeri teknőssel és rájával is összefutunk. A víz így januárban sem túl hideg, de egyórányi sznorkelzés után azért rendesen kihűlünk. Az első két éjszakát a strandon sátrazva töltjük az itt kijelölt ingyenes kempingben. Kényelmes homok, stadionokat megszégyenítő kivilágítás, guggolós toalett, 0–24 rendőri felügyelet és 0–24 arab mulatók teszi komfortossá a helyet, csak a sátor mellett fél méterre acsarkodó kóbor kutyák zavarják meg az éjszakai pihenést. Nincs szezon, turista alig, a parton szinte csak helyiek sétálnak, vízpipáznak vagy éppen imádkoznak Mekka felé, majd minket is finom teával kínálnak. Szombat délelőtti idill...

Rum Village, Wadi Rum

1600 m magas homokkő ormok verik vissza a tevébőgéssel kevert műezzinszólámat. A kis falucska hangulatában az autentikus őskáosz és hétköznapj idill elegyedik

Beszerezőkörúton

A srácok éppen gázpalackért indulnak, de sok házban még ma is a szoba közepén rakott, nyílt tűzőn fő a vacsora

A bűvárkodós napok után nekivágunk a kevésbé fajgazdag, ám annál egzotikusabb sivatagi tájnak: a Jordan Trail túraútvonalat követve mintegy 75 km vár ránk a tengerparttól Wadi Rumig. A táj itt a víz alatti édenkert komplementer halmaza: kietlen pusztaságban kezdjük meg az 1000 m-es szintkülönbség leküzdését. Az ösvény eleinte autópálya-átereszek alagútjain és ipartelepek szögesdrót kerítése mellett vezet, majd az első hágón átkelve lassan az utolsó kutyaugatás helyét is átveszi a sivatagi csend. Csupán a 6 liter vízzel nyomtatékosított gravitációs erő és néhány eldobott PET-palack emlékeztet, hogy nem egy távoli, lakatlan bolygó felszínén járunk.

Egy szűk völgyben verjük fel a sátrat, a vacsora tábortűzőn főtt bulgur, kisollóval puolt uborkával. Másnap átkelünk a következő hágón is, és el-érjük a Jordan Trail első hivatalos táborát, egy magányosan álló beduin sátrat, két tevenyereggel és egy hevenyészett bottal. (Ez utóbbit elhosszú.) A túraútvonal szó kissé túlzás ide, leginkább GPS segítségével és néhány eltévedt tevenyomot követve szeljük keresztül a kősvatagot. Két nap után találkozunk az első emberforma lényel, egy cseh sráccal. Hátán mindössze 15 literes kistáska: hálósák és matrac nélkül, zokni-szandálban teszi meg ugyanazt a távot, mint mi, csak ő visszafelé. Két füle a sapka alól kitérve áll kétfelé, talán, hogy jobban halljon vagy párologtasson, nem merjük megkérdezni – mindenesetre ez már igazi evolúciós adaptáció lehet a sivatagi körülményekhez...

... A cseh srác két füle a sapka alól kitérve áll kétfelé, talán, hogy jobban halljon vagy párologtasson, nem merjük megkérdezni – mindenesetre ez már igazi evolúciós adaptáció lehet a sivatagi körülményekhez...

Mindössze két ember látható az utcán: egy piszkos vájlingban kendőt mosó idősebb férfi és egy elegánsan öltözött fiatalabb – alighanem a fia –, aki éppen ekkor száll ki a luxusterepjárójából.

A civilizáció határán

A Jordan Trail utolsó kilométerein gyártelepek kerítései mellett, szemetes árkokban, használt autógumikból épített lőtereken vagy éppen autópálya-átereszek alagútjain vezet az ösvény

arkifejezéssel tűnődik „az élet, a világmindenség meg minden” végső kérdésén. Mi azonban tisztában vagyunk a feladattal: vizet kell szereznünk! Mindössze két ember látható az utcán: egy piszkos vájlingban kendőt mosó, idősebb férfi és egy elegánsan öltözött fiatalabb – alighanem a fia –, aki éppen ekkor száll ki a luxusterepjárójából. A kontraszt nem is lehetne nagyobb. Az öreg látszólag tudomást sem vesz rólunk, a fiatal arab szó nélkül tölti meg palackjainkat egy kopott utcai víztartályból.

Az ebédet már egy magányosan terpeszkedő akácia alatt fogyasztjuk el. Hiba volt a szupermarketben vásárolni, minden étel közepesen borzalmas, alapvetően három összetevővel, ebből kettő a cukor. A legkevésbé praktikus választásnak a pörkölt csicseriborsó bizonyult, a fogak között porrá omolva a maradék nedvességet is elvonja a tikkadt túrázótól, az emésztőrendszerbe jutva pedig a celluláris ozmózis vesz rendőrkanyart.

Közel járhatunk már a híres Wadi Rumhoz, a hegyeket itt cseppkőszertűvé erodált homokkő ormok váltják, bármelyik véletlenszerűen kiválasztott sziklát Magyarországra exportálva az azonnal bekerülne a nemzeti látnivalók toplistájába. A távolban mozgáskorlátozott úrlények lépegetnek furcsán: tevék, lábuk béklyóban. Sehol egy zöld növény, el nem tudjuk képzelni, hogy mit ehetnek ebben a kietlen sivatagban – arckifejezésükből az jön le, ők sem. A szürreális hangulatot tovább erősíti a különös folklórműsor: terepjáróval kecskét legeltető beduinok. A platon tízévesforma gyerek ordít ütemesen, apja Csubakkát plagizáló hörgésétől zengenek a sziklafalak, mintha visszhanggal terelnék a nyáját. Igen olcsó lehet itt a benzin, mert a kecskék által bevitt szegényes kalóriamennyiség aligha ellensúlyozza a mindeközben elhasznált tüzemanyagot.

A szürreális hangulatot tovább erősíti a különös folklórműsor: terepjáróval kecskét legeltető beduinok. A platon tízévesforma gyerek ordít ütemesen, apja Csubakkát plagizáló hörgésétől zengenek a sziklafalak, mintha visszhanggal terelnék a nyáját.

Sokcsillagos étterem ►

Az egyszerű vacsora rendszerint táborútőzön főtt rizs vagy kuszkusz. A fa igazi kincs a sivatagban, így a táborhely kiválasztásánál döntő szempont, hogy legyen a közelben a beduin-tűzhöz elegendő gally vagy szétesett kecskeól. Az éjszaka csendje pedig összehasonlíthatatlanul mély, ún. „száraz csend”

A fenséges színjáték után a csillagok alatt is folytatjuk a gyaloglást, és megállapítjuk, hogy a görög hajósok annak idején erősen tútolhatták az ambróziás bort, mert a csillagképek közül csak a Nyúl (Leporis) hasonlít valamicskét a névadó állatra.

Lassan elérjük a turisták által felkapott helyeket is: a homokban itt már alig találni érintetlen területet, minden látnivalót minden látnivalóval autónyom köt össze, így az egész sivatag arra az átugrott, érthetetlen gráfos feladatra emlékeztet az emelt szintű matekérettségiből. Az ismertebb turistalátványosságok rendre csalódást okoznak: a Khazalikanyonban nem találjuk a „szülő nő” sziklarajzokat, pedig a két kő, amire – az utódok világra hozását

segítendő – fellépnek, alighanem az itt élő korai kultúrák jelentős vívmánya lehetett, ha ennyire fontosnak találták ábrázolni.

Míg Wadi Rum déli részére a fehéres homokkő kerekded sziklaformái voltak jellemzőek, itt, északabbra már vörösen izzanak a meredek ormok a lenyugvó nap fényében. A fenséges színjáték után a csillagok alatt is folytatjuk a gyaloglást, és megállapítjuk, hogy a görög hajósok annak idején erősen tútolhatták az ambróziás bort, mert a csillagképek közül csak a Nyúl (Leporis) hasonlít valamicskét a névadó állatra. Az eddig jellemző mélységes (ún. száraz) sivatagi csendnek vége, az előkelőbb beduin táborok között járunk már, ahol a luxus azt jelenti, hogy az indokolatlan világításért cserébe a vendégek az egész éjszakát bömbölő aggregátorok között tölthetik.

Reggeli az akácia alatt

Bár a megázástól nem kell tartanunk, a téli időszakban a Jordan Trailen elkél egy jó sátor. Éjjel fagypontra alá süllyed a hőmérséklet, de a Nap első sugarai gyorsan tekerik a termosztátot: délben már 25 Celsius-fokos hőérzettel sütkérezünk a fehéres homokon, de árnyékban ilyenkor sincs több 5-10 Celsius-foknál

Recycling level 1000

A modern beduin kerítések rendszerint többféle anyag felhasználásával készülnek, inkább optikai akadályt jelentenek, mintsem fizikait. A házak legtöbbje zsalukőből áll, ahogy az udvart övező magas falak is, melyek a család nőtagjait rejtik el az utca járókelői elől. Kizárólag tevéőről lehet belátni...

A délutánt a helyi hétköznapiak megfigyelésével töltjük: a férfiak éppen egy kilyukadt vízvezetékcső távgyógyításával foglalatkoskodnak. A település kétnaponta kap vizet, ami a hanyagul ledobált és az utcán keresztbefektetett műanyag csövekben a talajfelszín felett érkezik a házakhoz, de a falra, a kerítésre és a kitergetett ruhákra is jut bőven – a lyukas csövekből spriccelő vízzel a hálózat inkább foci-pálya-öntözőrendszerre hasonlít. Az utcán a kecskéket kerülgetve néhány kitört kerekű terepjáró és egy beszakadt tetejű épület előtt haladunk el – ez a helyi autószerelő műhelye. A közvetlen szomszédja kávézó, a tulajdonos azonban az összefüggéseket okosan felismerve több üzleti profillal dolgozik: a kávé és tea mellett alig használt WC-csészéket is találunk a kínálatban.

A helyi supermarket

Bár Rum Village a turisztikai látványosságok gócpontjában fekszik, elsősorban a helyiek mindennapjait szolgáló üzleteket találunk, a falu lakosai pedig szinte egytől egyig beduin guide-ok, akik egy-két generációval ezelőtt még sátorban laktak és a sivatagban legeltettek. A kecskenyáj helyett immár a biznissz alapkövét jelentő 4x4-es Toyota száll apáról fiúra

Reggel egy 80 m magas homokdűne tetején ébredünk, de a látvány bőségesen kárpótól a sötétben megszennvedett 45 fokos lejtőért. Bár a turista-térkép itt újabb sziklarajzokat ígér, a prehisztorikus szülési praktikát ezúttal sem sikerül ellesnünk. Dél körül aztán fáradtan kullogunk be a hely szívét jelentő településre, Rum Village-be, ahol természetesen posztapokaliptikus díszlet fogad. Porfelhő, szétesett autók az út szélén, hulladékból tákolt kerítések, egy árválkodó motorblokk, gázpalackokat cipelő gyerekek, mindez tevébögéssel és haldokló kecskék hörgésével aláfestve. Az uborkatartalékok feltöltése után a következő éjszakát egy helyi hegy-mászóguide-nál töltjük. A szállás kifogástalan, bár a matracokat beborítja a plafonról potyogó falfesték: fűtés nincs, a fürdőszobában pedig hiányzik az ablak, csak egy üres lyuk tátong, de mindezt ellensúlyozza házigazdánk kedvessége, az angolvécé és az udvaron zöldellő, dúsán termő citromfa.

A szállás kifogástalan, bár a matracokat beborítja a plafonról potyogó falfesték: fűtés nincs, a fürdőszobában pedig hiányzik az ablak, csak egy üres lyuk tátong, de mindezt ellensúlyozza házigazdánk kedvessége, az angolvécé és az udvaron zöldellő, dúsán termő citromfa.

Fiatallal beszélgetünk és néhány általános kérdés után rátérünk a témára, ami leginkább foglalkoztat: „Hogyan ismerkednek itt a fiatalok és miként zajlik a párválasztás, ha egyetlen eladósorban lévő lányt se látunk az utcán?” Interjúalanyunk készségesen válaszol: „A helyi szokás szerint a fiatal férfi nőrokonai csekkolják le a kiszemeltet, majd családostul mennek háztűznézőbe, ahol a fiatalok 5 percet beszélgetnek, ezután a lányt megkérdezik, akarja-e a frigyet? Ha a válasz igen, jöhet az esküvő, amit férfiak és nők külön helyen táncolva ünnepelek, csak a fiatal pár vonul el találkára a sötétség beálltával (a második 5 percre).”

Az utcán általában mindenki köszön, kedves, közvetlen és segítőkész, mintha érezni lehetne rajtuk, hogy napi ötször imádkoznak (kivéve a taxisokat, rajtuk látszik, hogy nem). Furcsálljuk kissé, hogy legelőször is valamiért mindig a botjaink felől kérdeznek. Másnap szállásadónk húgom botjára mutatva nevetve állítja, tudja, honnan hoztuk, előttünk pedig megoldatlan rejtély marad, hogy honnan ismeri az egész sivatag ezt az isten háta mögötti sátorban félredobott, jellegtelen fadarabot. Mindenesetre inkább itt hagyjuk a kultikus túraeszközt, a táskába emlékeknek csak néhány kötelezően lealkudott, tevépúszagú füstölő kerül.

A helyi szokás szerint a fiatal férfi nőrokonai csekkolják le a kiszemeltet, majd családostul mennek háztűznézőbe, ahol a fiatalok 5 percet beszélgetnek, ezután a lányt megkérdezik, akarja-e a frigyet? Ha a válasz igen, jöhet az esküvő...

Kék közcsap helyett

„Az utcán falra akasztott korsók látják el a nyilvános ivókút funkcióját” – magyarázza tökéletes angolsággal egy Tigris nevű, kedves kissrác. Megkínáljuk egy narancssal, gondolkodás nélkül harap bele – héjastul és hámozza meg – foggal

„Két tevé közt szülő nő” rajza

Egy kisebb kecskényi méretű rendkívül puha kővön próbáljuk ki a sziklarajzolást. Nem vandalizmus, kísérleti régészet, a hipotézisem pedig igazolást nyert: addiktív ez a technika

Fura féreglyukak?

A jégkorszakok alatt mintegy 200 m-nyi homokréteg rakódott le a területen, melyet akkor még tenger borított. A homokban vízférgek éltek, amelyek függőleges üregeket alakítottak ki. A tektonikus mozgások révén kiemelkedett üledéket aztán a szél által hordott homok formálta, de a féregjáratok függőleges törései is hozzájárulnak a területre jellemző homokkő lyukacsos textúrájához

A faluban kiégett kultúrsokk-receptorainkat egy hegyi forrás felkeresésével regeneráljuk – ez egy igazi kis oázis, mohapárnákkal, csalánnal és illatos vadfügével.

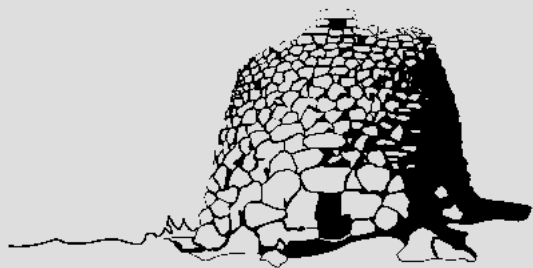
A faluban kiégett kultúrsokk-receptorainkat egy hegyi forrás felkeresésével regeneráljuk – ez egy igazi kis oázis, mohapárnákkal, csalánnal és illatos vadfügével. Egyetlen turista nélkül. Tovább mászunk az elhagyatott kanyon kürtőiben, a hatalmas sziklafalak alatt sehol egy emberi nyom.

A meg nem talált sziklarajzokért végül egy „két tevé közt szülő nő” karcolata kárpótol, pont, mintha csak én petrograffitiztem volna... Remélem, ez az új archeológiai felfedezés nem rengeti meg alapjaiban a jordán nép identitását!

Az utolsó rumi reggelen recsegve gerjedő hangszórókra ébredünk: az imára szólító müezzín háborzongatóan szép visszhangja csak lassan ül el a vádi sziklafalai között, mi pedig vakolatdarabokkal pettyezett hálósákunkban dideregve már félálomban érezzük, hogy vissza fogunk még téni ebbe a kedvesen érdekes országba – persze csak akkor, ha túléljük a taxizást a repülőtérrig.

HEISZIG BENEDEK
ERDŐMÉRŐ, FILMES FREE-LANCER, KEZDŐ PERMA-KULTÚRÁS GAZDÁLKODÓ, LÉTELEME A NOMÁD UTAZÁS

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: PETŐ ÁKOS

NURÁGHOK TÁJÁN

SZARDÍNIA

MEGALITIKUS ÉPÍTMÉNYEI

A hatalmas, dómszerű gránitsziklák között szűk ösvény kanyarog a macchiával borított hegyoldalon. A decemberi nap melege megreked a talaj közelében és felerősíti a virágzó bokrok sűrű illatát. Az ösvényt szegélyező gránitalakzatokról és mállásformákról sok esetben nem tudjuk eldönteni, hogy csupán a természet formálta-e őket, vagy tudatos emberi alkotások is egyben. Táblaszerű képződmények, éppen kézre álló gránitkiszögellések, pihenőre emlékeztető fordulók és madáritatóra hasonló mélyedések, amelyekben apró tavacsát képez a hajnalról visszamaradt pára. Talán csak a képzelet szüleménye, de e kis medencék öblei épp megfelelő alakúak ahhoz, hogy valamilyen világító alkalmatosságot tartsanak... Bár bizonyosságunk nincs rá, de képzeletünk eljátszik a gondolattal, hogy milyen lenne, ha a meredek hegyoldalon kanyargó ösvényt apró faggyúmécsesek világítanák meg?

A képzelgést az egyik éles kanyar után szemünk elé táruló látvány töri meg. Magasan a mai Olbia városa felett egy több ezer évvel ezelőtt épített megalitikus kőépítmény falai bukkanak elő. Fejünket erősen hátrahajtvá követjük tekintetünkkel az ég felé nyújtózkodó, közel 5 m magas falakat. Az építmény egy tekintélyt parancsoló és egyben lélegzetelállító látványú hegytetőre épült, a Cabu Abbasra. Éppen egy bronzkori nurághhoz tartunk Északkelet-Szardínián.

A nurágh-civilizáció

A nurághok (szárd nyelven nuraxis vagy nuraghes; olaszul: nuraghi) egyedülálló, csak Szardínia szigetén előforduló megalitikus kultúrtörténeti emlékek, amelyek a sziget belső kulturális fejlődésének termékei, létrejöttük az ún. nurágh-civilizációhoz köthető, amely a Kr. e. 18. század elejétől, a bronzkortól a vaskorig élt és virágzott a szigeten.

Az elnevezés mesterséges, írásos emlékek nincsenek arra vonatkozóan, hogy a sziget korabeli emberi közösségei hogyan hívhatták magukat, miként hivatkoztak saját kultúrájukra. A mai tudományos közmegegyezés szerint Szardínia szigetét a paleolitikum, majd a neolitikum során az európai kontinens irányából több hullámban népesítette be az ember. A nurágh-civilizáció paleogenetikai értelemben a sziget prehisztorikus közösségeivel áll leszármazási kapcsolatban.

E civilizáció virágkorát megelőző időszak az ún. protonurághok építésének korszaka. Ekkor még szabálytalan alaprajzú, elsősorban védelmi szerepű építmények jelentek meg a sziget középső és nyugati felén. A protonurághok még nem rendelkeztek kupolával, hanem folyószerű terek és azokhoz kapcsolódó fülkék alkották az építmények belső terét. Sok esetben nem önálló építmények, hanem egy meglévő sziklaalakzathoz építették hozzá, mint például az Arzachena városa mellett található Nuraghe Albuicci. Itt lehet jól megfigyelni azt is, hogy a legtöbb esetben mi lett a kora bronzkori építmények sorsa. Nem a felhagyás, hanem a bővítés! Az ősi alapstruktúra egy részét alkupolával fedték, és jellegzetes, kör alaprajzú házakból álló falu települt a közvetlen környezetükbe.

Nemcsak kő, bronz is

A középső bronzkor, Szardínia szigetén a Kr. e. 16. századtól kezdődik, és jelentős társadalmi változásokat hozott. E belső szociális evolúció „terméke” a klasszikus, tornyos szerkezetű és épített alkupolával jellemezhető nurágh, amelyet kötőanyagok felhasználása nélkül emeltek a szigeten található kőzetekből faragott építőkövekből.

De mi változhatott az ősi Szardínián a Kr. e. 2. évezred derekán? Ami bizonyos: az átalakulások egyik mozgatórugója a fémmegmunkálás tökéletesítésében rejlik. A bronzöntés fejlődésével ellenállóbb használati tárgyakat, mezőgazdasági és vadászati eszközöket, valamint fegyvereket lehetett készíteni. A nyersanyagokban gazdag sziget lakói hamar mesterei lettek a bronzöntésnek, és így Szardínia a mediterrán térség egyik legfontosabb kereskedelmi központjává nőtte ki magát. A bronzöntés tökéletesítésének ékes bizonyítékai a nurághok feltárása során talált, művészi igényességgel készült bronzplasztikák, amelyek a hétköznapi tevékenységek mellett isteneket, hajókat és harcosokat ábrázolnak. Sok esetben még miniatűr nurághokat is bronzba öntöttek.

A NURÁGH

egy csonka kúp alakú központi toronyból álló, megalitikus építmény, amelyet kötőanyagok nélkül épített alkupola fed. Előfordulásuk egész Szardíniára kiterjed, egyes becslések szerint hét-, mások szerint akár több mint nyolcezer található belőlük az alig több mint 24 000 km²-es szigeten. Eloszlásuk azonban nem egyenletes, a sziget északnyugati harmadában, illetve a déli felének középső részén fordulnak elő a legnagyobb sűrűséggel.

Változatos terep és szerep

A nurághok Szardínián belüli elterjedése változatos mintát követ: előfordulnak hegyvidéki területeken, stratégiai jelentőségű magaslatokon, tengerparti zónában, de nagy arányban vannak jelen a sziget mezőgazdasági termelésre legalkalmasabbnak tekinthető folyami síkvidékein, lankás dombvidékein is. Ebből következik az is, hogy funkciójukat tekintve is sokfélék lehetnek.

A feltárások eredményei, valamint a tájban elfoglalt helyzetük alapján feltételezhető, hogy a magaslati pontokon épített nurághok védelmi, katonai ellenőrző szerepűek voltak. Egyes kutatók szerint a nurághok – legyenek bár egytoronyos építmények egy magaslaton, vagy komplex települések – elsődleges funkciója minden esetben az erőforrások ellenőrzése és védelme volt, azaz katonai céllal épültek. Ám arra is van bizonyíték, hogy a korabeli közösségek szakrális életében is kiemelt szerepük lehetett. Ugyanakkor a kelet-szardíniai folyók torkolatvidékének termékeny talajú tájain (pl. a Cedrina melletti Nuraghe Neriele, vagy a Posada folyó melletti Nuraghe San Pietro) épített nurághok és kapcsolódó településük feltehetően kiemelt mezőgazdasági szereppel rendelkeztek.

Nuraghe Genna Maria (Dél-Szardínia megye, Villanovaforru)

Az olajfaligetek által körülölelt, apró Villanovaforru hegyi települése mellett található a sziget egyik legszebb állapotában megmaradt nurágh-komplexuma. A hegytetőről lélegzetelállító körpanoráma nyílik a Marmilla régió dombvidékére. Nyugatra ellátni az Oristano-öböl, míg délre Cagliari sejlik fel a láthatáron. A II. világháborúban ez a több mint 400 m magasságban fekvő dombtető – stratégiai jelentősége miatt – fontos légvédelmi helyszín volt, ami alapvetően sosem segíti az ősi építmények fennmaradását... Szerencsére az épületegyüttes jelentős része a felszín alatt, eltemetve helyezkedett el, így az 1977-ben megkezdődött kutatások nagyszerű épületkomplexumot tártak föl...

Jelenlegi ismert, összetett szerkezete a több korszakon átívelő használat eredménye. Az első ismert itteni építmény egy bronzkori, egytornyos nurágh volt, amelyet Kr. e. 1350 táján építhettek. Később három további toronnyal egészült ki, így az alaprajza a klasszikus háromszög-elrendeződést vette fel a bronzkor végére. Ellentétben sok szardíniai nurághgal, a Genna Maria komplexum jellegzetes, hexagonális falazattal körbevett formáját Kr. e. 800 körül, a vaskorban érte el. Ekkor a központi toronycsoport köré egy kőfalazatú házakból álló falu épült fel. Mind a tornyok, mind a későbbi lakóépületek falazata kötőanyagok nélküli szárazfalazással készült. A közvetlen környezet üledékes kőzeteiből faragott nagy építőkövek között kisebb, sokszor térkitöltő, másszor áthidaló szereppel bazalttufa faragványokat találunk

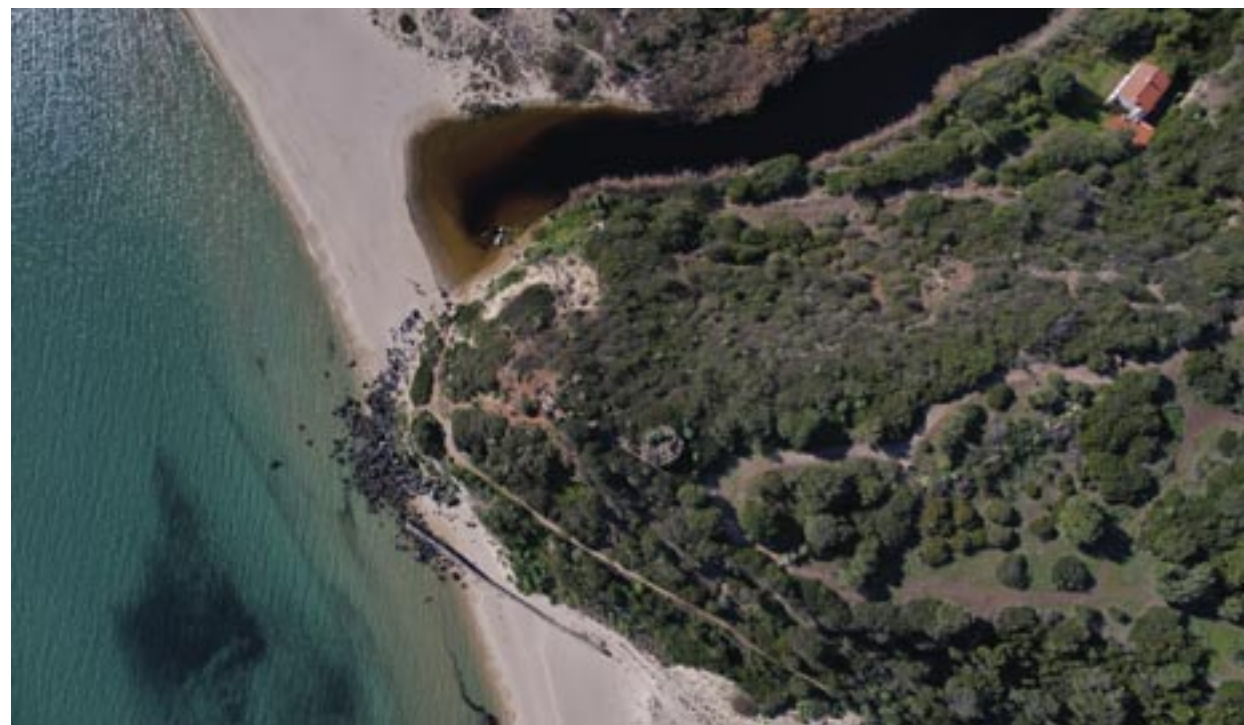

**Nuraghe Nerelie
(Nuoru megye, Orosei)**

A Gennargentu hegységből aláfutó Cedrino folyó az Orosei-öbölben torkollik a Tírrén-tengerbe.

A torkolat menti síkvidék

Nyugat-Szardínia egyik ma is virágzó mezőgazdasági tája, amelynek gazdagon termő narancs- és olajfaligetei között számos nurágh található. A Nuraghe Nerelie a nuorui táj számos, ún. egyszerű, egytornyos nurághjának képviselője, amely olajfák ölelésében szinte láthatatlanul bújjik meg a Cedrino síkvidékén. A bazaltból épült, központi torony körül a légifotókon kivehetőek az egykori település épületeinek falmaradványai is, valamint egy ciszterna, amely a mai napig víznyerő helyként szolgál

Nuraghe Osala (Nuoru megye, Orosei)

Vakítóan fehér homok és türkizkék tenger uralja az Oroseitól délre található Osala strandot. Ha azonban a magasból kémleljük, meglevenednek a helyszín földrajzi különlegességei és szemet gyönyörködtető kontrasztjai.

A Gennargentu-hegység idáig húzódó, kinyúló sziklaalakzata osztja ketté a strandot. A magaslat fehér, üledékes közettömbjét bazalttakaró fedi; Szardínia egykori vulkáni múltjának hírmondója. A mélyben, a meredek sziklafal tövében, a mélyben az erózió által legördített, sötét bazalttörmelék erős kontrasztban áll a strand fehér homokjával és a kéken

irizáló vízzel. E metszetben a tájat formáló és sok millió éven át ható erők együttesen mutatják meg arcukat, ugyanakkor a meredek sziklafal tetejére épített nurágh uralja a tájat. A hatalmas bazalt építőkövekből készült torony helyszínválasztása különleges. Ismereteink szerint a nurághok elhelyezkedése nem követ egyértelműen meghatározható földrajzi szabályokat, ugyanakkor kevés olyat találni, amely ilyen közel épült volna a tengerhez, ráadásul ennyire kitett helyen. A táj komplexitását tovább növeli a nurágh alatt kanyargó lagúna sötétbarna csíkjá, amelynek jelenléte és az általa nyújtott táji erőforrások meghatározók lehetnek a környezetet benépesítő korabeli közösség számára

**Nuraghe Riu Mulinu Cabu Abbas
(Olbia-Tempio megye, Olbia)**

Az Olbia-öböl és benne a névadó város minden fontos történelmi eseményének szemtanúja volt a 250 m magasan, a Cabu Abbas hegyen a Kr. e. 14–13. században épült nurágh. A sziget északnyugati csücskében található építmény hatalmas, dómszerűen kipreparálódott gránitsziklák között magasodik. Az egyik ilyen sziklaegyüttesre épített, közel 8 m-es átmérőjű központi tornyot a helyszín domborzati adottságait figyelembe vevő, gránitból épített fal veszi körbe. Az erődítés sok helyen az 5 m-es magasságot is eléri és 220 m-es hosszúságban öleli körbe a hegy csúcsát.

Az 1936-ban végzett első ásatás alkalmával kiderült, hogy a központi torony egy belső feljáróval megközelíthető második emelettel is rendelkezett. A szakrális helyként is működő gránitépítmény egyik gödréből előkerült kis méretű bronzplasztika (hölgy, amforával a fején) fontos eleme a nurághokat építő bronzkori civilizáció kulturális univerzumának. A Riu Mulinu nurághból nemcsak a mai nyüzsgő Olbiára, annak repterére és közlekedési hálózatára nyílik kilátás, hanem nyugati irányban az 1807-ben alapított királyság, a Tavolara-sziget impozáns mészkőtömbje is pazar látványt nyújt

**Nuraghe San Pietro
(Nuoru megye, San Pietro)**

A széles meandereket leíró Posada folyó sok-sok ágra szakadva torkollik a Tírrén-tengerbe. Deltavidéke édes-, brakk-, illetve sós vizű lagúnákból és lefűződött morotvákából áll, amelyek közé hatalmas nádszigetek és homokzátonyok ékelődnek. A torkolat záróalakzatai a helyüket időszakosan változtató homokdűnék. A terület szinte érintetlen, természetközeli állapota gazdag élővilágot rejt, éppen ezért a Ramsari Egyezmény védelmét élvez, amelyet kifejezetten a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek természetvédelmi oltalma érdekében hívtak életre. Árvíz idején a torkolat teljes területét elönti a víz, amely hozzájárul a folyami síkság termékeny termőtalajainak fenntartásához. Ebből adódóan a széles és lapos völgy, illetve folyótorkolat mindig is fontos mezőgazdasági terület volt a történeti időkben

Ez a táj számos nurághnak ad otthont, de közülük is kiemelkedik a San Pietro falucska mellett fennmaradt, azonos névre hallgató komplexum. A Posada bal partján, annak termékeny síkján álló emléket már 19. századi úti leírások is említik, feltárása 1933-ban kezdődött. A központi torony körül négy, szabályosan elhelyezett bástya található. A légifelvételen jól kirajzolódik a központi torony csigavonal alakú lépcsősora, amely az egykori „második emeletre” vezetett fel, de szépen kivehető a jobbra nyíló, de még a falon belül lévő kút is. A képen legfelül elhelyezkedő bástya közepén talált agyagos-hamus réteg, valamint a belső köríven található kőpadozat miatt a kutatók azt feltételezik, hogy ennek a térnek kiemelt közösségi funkciója lehetett. A nurágh-komplex érdekessége, hogy felhagyása után évszázadokkal, a római korban újra használatba vették. A Kr. u. 1–2. században magtárként, feltehetően a Posada termékeny síkján megtermelt gabona raktározóhelyeként működött

Nuraghe Santa Barbara (Oristano megye, Bauladu)

Az Oristano környéki síkság és a peremén elhelyezkedő dombvidékek alkotta gyűrű a sziget nurághokban egyik leggazdagabb területe. Bauladu települése körül még nurághokra felfűzött körtúra is található. A mezőgazdasági parcellákon lépten-nyomon különböző állapotú régészeti emlékekbe ütközünk. Az egymástól mindössze kőhajításnyira lévő Santa Barbara és Martinzanu nurághok jól példázzák a megalitikus építmények fennmaradásában mutatkozó különbségeket. Amíg az utóbbi szinte kivehetetlen és csupán kaktuszok és szúrós macchianövényszet jelöli a helyét, addig a tőle pár perc sétára található Santa Barbara központi tornya és az egykoron köré épített falu maradványai jelentőségteljes tájképi elemek ugyanabban a tájban

Nuraghe La Prisgiona (Sassari megye, Arzachena)

Mindössze pár kilométerre a Costa Smeralda (Smaragdpart) azúrkék öbleitől, Arzachena városa mellett szőlőtőkékkel borított, lankás dombok között bújjik meg a La Prisgiona, azaz „a börtön” névre hallgató nurágh-komplexum. A régészeti kutatás egyfajta metropoliszként, az északnyugati régió legfontosabb korabeli igazodási pontjaként hivatkozik e települési központra. A több mint 90 kunyhóból álló és közel 5 ha-nyi területet elfoglaló falu középpontjában álló főépület 3 toronyból áll. A fallyal megerősített, központi torony dómszerű tetőszerkezete közel 6 m-es belmagasságú. A kötőanyag nélkül, precízen egymásra halmozott kövek grandiózus belső teret teremtenek. A falakkal megerősített toronyegyüttes körül jó állapotban megmaradt falrészlet található, ahol konyhaépületeket, tanácstermeket és kutaknak kijelölt helyszíneket tártak fel. A központi toronyhoz közel található egyik kútban lelt cserépmaradványok különleges alkalmakkor használt edények töredékei. Ezek alapján feltételezik, hogy a La Prisgiona nemcsak települési központ volt, hanem legalább ennyire fontos rituális tér is

Nuraghe Albucciu (Sassari megye, Arzachena)

Arzachena városától pár kilométerre egy öreg olajfaligetben bújik meg a legősibb építkezési stílust képviselő építmény, a Nuraghe Albucciu, amelynek alapja valójában egy ún. protonuragh. Eltérően az észak-szardíniai Gallúra többi építményétől, ezt az épületegyüttest eleve egy meglévő gránitszikla mellé építették. A kétemeletes építmény második szintjén elhelyezkedő élettér oldalfalát természetes gránitkibukkanás adja. A bronzkorban folyamatosan lakott épületet később – a többi nurághhoz hasonlóan – kupolával fedték be. Mellette a mai napig látható, kör alaprajzú házakból álló falu egészen a vaskorig lakott volt

NURÁGHOK – A MAGASBÓL

Szardínia fő bevételi forrása a turizmus. A szigetet nyaranta előzőlő turisták fő célpontjai természetesen elsősorban a tengerpartok. Szerencsére azonban a helyi turisztikai fejlesztések egyre inkább becsatornázzák az idegenforgalomba a sziget különleges és gazdag kultúr-történelmi emlékeinek bemutatását is – hasonlóan, ahogyan hazánkban is összekapcsolódnak a kulturális örökségvédelem, a természetvédelem és a turizmus feladatai a bronz- és vaskor tájképi emlékeinek kapcsán...

Akármilyen típusú nurághról vagy épületegyüttesről legyen is szó, a formai változosságuk és tájképi értékük legszembetűnőbbben a levegőből kémlelve mutatkozik meg. A több ezer évvel ezelőtt emelt műemlékek megismerésének egyik izgalmas és új távlatokat nyitó módja a légifelvételekkel történő kutatás és bemutatás, hiszen tájképi jelentőségük meghatározza a sziget természeti és kulturális identitását, kutatásukkal és bemutatásukkal pedig a mediterrán térség egyik izgalmas civilizációs fejlődésének részletei bontakoznak ki előttünk.

Összetett nurágh-világ

A nurághokat – alaprajz, illetve az épített tornyok száma és helyzete alapján – több típusba sorolják. A leggyakoribbak az egytornyos építmények. Belsejükben egy álkupolával fedett terem, a falban fülkék találhatóak. A legtöbbször kétemeletesek voltak, így általában a bejáratától balra, csigavonalban felfelé futó lépcsőt találunk. A belső lépcsők azonban nemcsak az egytornyos változat sajátosságai. A többtornyos építmények szinte mindegyike egyedi stílusban épült, ahol az egy – jellemzően korábban épült – központi tornyhoz további melléktornyok társulnak. Ezeket fedett átjárók kötik össze, amelyek további változatosságot adnak a belső tereknek. A régészeti és történelmi kutatás e többtornyos épületeket megalitikus „kastélyoknak”, egykori centrumoknak és kiemelt irányító és/vagy kultikus szereppel bíró épületegyütteseknek tekinti.

Ám ma már csak néhány olyan nurágh-komplexumot ismerünk, amely megközelítőleg az eredeti állapotát mutatja. Közülük is kiemelkedik a legimpozánsabb, a Su Nuraxi, amely a sziget egyetlen UNESCO világörökségi helyszíne, ugyanakkor az arzachenai La Prisgiona, vagy a Villanovaforru melletti Genna Maria komplexumok is rendkívüli építészeti tudásról és változatosságról tanúskodnak.

A nurághok azonban nemcsak tornyokból álltak. A központként működő épületegyütteseket idővel falvak vették körül. A nuraghe-civilizáció különleges lakóháztípusa a kör alaprajzú, kőből épített kunyhó, amelyet fából és nádból készített tető fedhetett. A falvakat körbeölelő, külső falon belül, védett helyen kaktat, illetve élelem tárolására és kifejezetten konyhai céllal létrehozott építményeket is találunk. A nagyobb falvak egyik jellegzetessége a lakóházak mellett a speciális funkcióval bíró kunyhók megjelenése. Az ún. találkozókunyhókban a körbefutó falak mellett kőből épített padozatot, középen pedig kőből faragott tálalt helyeztek el, amelynek rituális funkciója lehetett.

PETŐ ÁKOS
A MATE TERMÉSZETVÉDELMI ÉS TÁJGAZDÁLKODÁSI TANSZÉKÉNEK EGYETEMI DOCENSE, KUTATÁSI TERÜLETE A RÉGÉSZETI TALAJ- ÉS NÖVÉNYTAN, VALAMINT A BRONZKORI TÁRSADALMAK HÁZTARTÁS RÉGÉSZETE

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: TELBISZ TAMÁS

SŰRÍTETT BALKÁN

Idén ünnepli 15. születésnapját Koszovó, Európa legfiatalabb állama. De ennek öröme nem mindenhol gyújtanak gyertyát. Ez a kis ország mintegy sűrítve hordozza magában a Balkán jó néhány jellegzetességét, többek között azt, hogy: „puskaporos hordó”. Ugyanakkor látványos természeti kincsekkel és történelmi emlékekkel is rendelkezik, melyekre sajátos balkáni építészet és pezsgés rakódott rá napjainkban

Szaggatott vonal

A legtöbb világhálós vagy papírra nyomtatott térkép esetében a Koszovót Szerbiától elválasztó határ szaggatott vonallal jelenik meg. Bár idehaza a földrajz iránt érdeklődők többsége számára talán egyértelmű, hogy Koszovó egy külön ország, de a „világ” számára ez korántsem nyilvánvaló.

Itt vannak például rögtön szerb kollégáink, akikkel közösen írt cikkeink esetében mindig kényes kérdés, hogy a csupán a tájékozódást segítő országtérképen milyen vonallal húzzuk meg Szerbia és Koszovó határát, és milyen betűtípussal jelenítsük meg a „Koszovó” feliratot.

Aligha meglepő ez a hozzáállás, ha belegondolunk, hogy 15 év milyen kevés idő egy ilyen horderejű történelmi eseménynél, hiszen még ma sem mondhatjuk, hogy itthon a Trianon-traumán mindenki túljutott volna, pedig az már több mint 100 éve történt. Szerbia is területének egy olyan fontos részét siratja (pontosabban, még ragaszkodik hozzá), mely számos kiemelkedő szerb történelmi és vallási helyszínnel rendelkezik, továbbá Koszovó északi részén máig többen élnek a szerbek. (És akkor még az olyan, érzelmileg fontos szempontokról nem is beszéltünk, mint arról, hogy Szerbia legmagasabb csúcsa, a 2660 m magas Velika Rudoka valójában Koszovó területén, annak is a déli határán található.) Ne csodálkozzunk tehát, hogy Szerbia egyelőre távol áll attól, hogy ezt a helyzetet megeméssze! Valójában azonban a Trianon és a koszovói függetlenség közötti párhuzam sok szempontból erősen sántít. Az egyik legfontosabb különbség, hogy Koszovó függetlenségét nem csupán a szerbek nem ismerik el, de az ENSZ 193 tagországából 92, azaz majdnem a fele hasonló álláspontot képvisel! Köztük van például Oroszország, Kína, India, Indonézia, Brazília – csak hogy a legnépesebbeket említsük. Sőt, még Európán belül is több olyan ország van, amelyik nem fogadja el Koszovó függetlenségét, így például Románia, Görögország, Szlovákia, Spanyolország vagy éppen Ukrajna! Vajon mi a közös az „el nem ismerő” országokban? Nyilván mindent nem lehet egy kalap alá venni, de a legtöbb esetben azért könnyen felismerhető, közös motívum a saját nemzetiségekhez való hozzáállás: amelyik ország kicsit is fél attól, hogy Koszovó veszélyes precedenst teremthet az autonómiából függetlenné válás útján, az az ország nem fogja elismerni Koszovót. Így tehát egyfajta etnikai lakmuspapírként is tekinthetünk a Koszovó függetlenségének elfogadottságát jelző világtérképre.

E megfontolásoktól függetlenül persze a határ nagyon is valós. Az útlevel-ellenőrzés mellett például az országba való belépéskor kell a „zöldkártyát” megvásárolni, vagyis az autónk kötelező felelősségbiztosítását megkötni. Mivel a fenti okok miatt Koszovó nem lehet az ENSZ tagja, ezért eddig a legtöbb európai országot tömörítő Zöldkártya Rendszerbe sem léphetett be (ami két éve már nem is zöld...). A szerb dinár helyett pedig euróban fizethetünk...

Koszovó függetlenségét nem csupán a szerbek nem ismerik el, de az ENSZ 193 országából 92, azaz majdnem a fele hasonló állásponton van! Köztük van például Oroszország, Kína, India, Indonézia, Brazília...

Jaguar a tehenek közt

A koszovói utakon gyakran találkozhatunk jól szituált, svájci rendszámú kocsikkal

Nemzeti büszkeség

Emlékmű a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) tiszteletére, kétféjű albán sással és lobogókkal (kezdő oldalpár)

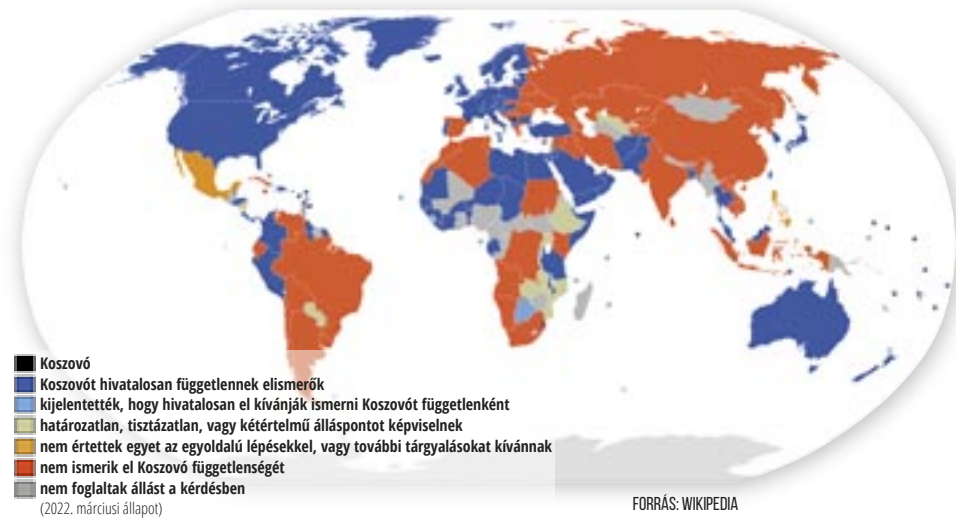
Rendszámprobléma

Megérkezve az első, ami az utakon feltűnik, a svájci rendszámú kocsik nagy aránya. Mivel nem tűnik túl valószínűnek, hogy echte svájciak tömegesen érkeznének a koszovói hegyekbe túrázni, ezért – a svájci focivalogatottból kiindulva – könnyen rájöhettünk, hogy inkább a tömegesen Svájcban dolgozó koszovóiak térnek haza nyári szabadságra. A kommunizmus évtizedeiben egyébként éppen az különböztette meg a koszovói albánokat az albániai albánoktól, hogy előbbiek már akkor is dolgozhattak Svájcban (vagy más nyugati országban), így ez viszonylag jobb életszínvonalat jelentett a koszovói albánok számára. Azokban az időkben érezhető is volt némi „lenézés” a koszovóiak részéről a „szegény albániai rokonok” irányába...

Az igazi problémát természetesen nem a svájci rendszámok okozzák, hanem a szerb rendszámok, melyek miatt éppen vörösen izzik a konfliktus a két ország között. A Koszovóban élő szerbek ugyanis még a Szerbia által kibocsátott rendszámokat használják, ám a koszovói hatóságok ezt nem fogadják el, és jelenleg épp pénzbüntetéssel sújtják azokat, akik

nem hajlandók a koszovói rendszámokra áttérni. A helyzet pattanásig feszült, és a szerb hadsereg 2022 decemberében teljes készülettel felvonult a határ szerb oldalán. A főleg szerbek lakta északi megyékben (Mitrovica környékén) egyébként is meglehetősen nagy az esély az utcai zavargásokra, lövöldözésekre, ezért mi inkább az ország nyugati felébe tartunk, amely egyébként is gazdagabb látványokban.

A kommunizmus évtizedeiben egyébként éppen az különböztette meg a koszovói albánokat az albániai albánoktól, hogy előbbiek már akkor is dolgozhattak Svájcban, így ez viszonylag jobb életszínvonalat jelentett a koszovói albánok számára.

Koszovó elismertségének térképe

Koszovó azt szeretné, ha az egész térkép kék lenne, vagyis mindenki elismerné az országot. Szerbia pedig a vörös térképnek örülne, azaz, ha senki sem ismerné el Koszovót független országnak

A prizreni Szent György- katedrális
a 2004-es zavargások után

FORRÁS: TWITTER

Kis-Mostar

Metohija legnagyobb települése és egyben Koszovó legszebb városa Prizren. Aki járt már Mostarban, feltehetőleg nem csodálkozik azon, hogy Prizrent „Kis-Mostarként” emlegetik. A Šar Planina hegység lábánál, a gyors sodrású Bisztrica folyócska menti település számos hídja közül az egyik valóban eléggé hasonlít a mostari Öreg-hídhöz. Ez is a török időkben származó építmény – csak éppen jóval kisebb a mostarinál és nem is emelkedik oly magasan a folyó fölé. Aki ennek korlátjáról próbálna fejest ugrani a vízbe, összezúrná magát a sekély, köves mederben. Időnként persze mélyebb a víz, amikor a Šar Planinából lezúduló vizek áradást hoznak a városba, de ebben sincs feltétlenül köszönet. Az 1979-es árvíz például teljesen elsodorta az öreg kőhidat – amit napjainkban láthatunk, az csupán az újjáépített átkelő.

Mostarhoz hasonlóan itt is három vallás szentélyeit találhatjuk a városban, ám a hozzájuk tartozó etnikumok nem pont ugyanazok, mint ott. Mivel az albánok többsége muszlim, így mecsetekből van a legtöbb. De akad katolikus templom is, hiszen egy kisebb részük katolikus. A leghíresebb albán katolikus ráadásul pont Prizrenben született: őt Teréz anya néven ismeri a világ. Végül szerb ortodox templomok is találhatóak a városban – ám ezek különösen veszélyes helyek. A kordonnal lezárt Szent György-katedrálisba próbálunk bejutni, de rendőrök állják utunkat. Ám, amikor megtudják, hogy magyarok vagyunk, minden gond nélkül beengednek, hiszen nem tőlünk kell félni a templomot. A koszovói szerb templomok a szerb ortodox vallás legősibb szentélyei – épp ezért az albán nacionalisták kiemelt célpontjai. 2004-ben (tehát még a függetlenség kikiáltása előtt) súlyos zavargások voltak Koszovóban, melynek során az embereket ért támadások mellett tucatnyi szerb templomot romboltak le, égettek föl, fosztottak ki az albánok. A legtöbb prizreni ortodox templom is ennek esett áldozatául. Szimbolikus jelentőségük miatt azonban érkezett elég szerb támogatás ahhoz, hogy újjáépítsék őket. A szerb hívek nagy része viszont elmenekült Prizrenből. (Igazságtalanok lennének persze, ha nem említenénk meg, hogy korábban szerb részről is elég kemény ütések zúdultak az itt élő albánokra.)

Akad katolikus templom is, hiszen az albánok egy kisebb része katolikus. A leghíresebb albán katolikus ráadásul pont Prizrenben született: őt Teréz anya néven ismeri a világ.

METOHIIJA, AVAGY DUKADJIN

Miként azt más országoknál is láthattuk (pl. Észak-Macedónia), már pusztán egy-egy földrajzi név is képes kifogyhatatlan vitákat gerjeszteni. Koszovó nyugati részét szerbül Metohijának, albánul Dukadjinnak nevezik. Koszovó – azaz Rigómező – szűkebb értelemben csak az ország keleti medencéjét jelenti. A szerb politika ezért – a szerb kifejezést hangsúlyozva és Koszovót magát „kisebnek” mutatva – szereti úgy nevezni a teljes területet, hogy „Koszovó és Metohija”. Ezzel ellentétben a koszovóiak röviden csak „Koszovó”-nak hívják a teljes országterületet. Lassan ez is évszázados vita. A nyugati országrészt mindentől függetlenül szabad Metohija vagy Dukadjin néven emlegetni, és mi éppen erről a részről szemeltünk ki pár érdekességet.

Prizren egyébként „szent hely” az albánoknak is, hiszen itt jött létre a Prizreni Liga 1878-ban, ami először tűzte zászlajára az albán autonómia/függetlenség ügyét – akkor még az Oszmán Birodalmon belül. A Liga alapításának háza napjainkban múzeum, noha ezt az épületet a szerbek rombolták le 1999-ben, ám a hídhöz és az ortodox templomhoz hasonlóan ezt is újjáépítették a város lakói. A történelem nagy részében stratégiai is fontos hely volt Prizren, ami a város fölé magasodó hegyre épített Fellegvár (Višegrad) katonai jelentőségének köszönhető. A hegység felé korlátozott a város növekedési lehetősége, ám a Metohijai-medence irányába szépen elterelődött a napjainkban közel 100 ezer főt számláló település.

Prizren hangulatos városképe az Öreg-híddal,
a Szinan pasa-mecsettel, háttérben a Fellegvárral

Gjakova szomorú nevezetessége, hogy a szerb hadsereg/rendőrség és a Koszovói Felszabadítási Hadsereg között zajló 1999-es háborúban itt voltak a legsúlyosabb anyagi és emberéletben esett károk.

11 lyukú híd

Ha nem Albánia, hanem Metohija második legnagyobb városa, azaz Gjakova felé indulunk Prizrenből, akkor az Erenik folyóhoz érve egy különleges híd pillanthatunk meg (szerbül: Terzijski Most, albánul Ura e Terzive). Ma már nem ezen zajlik a

közlekedés, de az oszmánok által uralt 15. századtól kezdve évszázadokon át fontos szerepet játszott az átkelő. A híd 18. századi felújítását a djakovai szabócéh finanszírozta, ezért is hívják időnként Szabó hídnak. Az 1980-as évekbeli rekonstrukciót a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság, míg a közelmúltbeli szépítést-javítást az EU Stabilitás és Béke programja támogatta. A híd története ilyenformán egyfajta lenyomata a környék történelmének. Amúgy viszonylag keskeny, nem biztos, hogy két szekér annak idején elfért egymás mellett. A közlekedőfelülete nincs „kiegyenlítve”, vagyis a híd járófelülete a boltíveknek (a 11 lyuknak) megfelelően kicsit „hullámzik”.

Gjakova szomorú nevezetessége, hogy a szerb hadsereg/rendőrség és a Koszovói Felszabadítási Hadsereg között zajló 1999-es háborúban itt voltak az anyagi és emberéletben esett legsúlyosabb károk. A város jelentős részét felégették, illetve lerombolták, és számos áldozata volt közvetlenül a csatáknak, valamint az elfogott civilek lemészárlásának is. Balszerencse még a szerencsétlenségben, hogy az is megtörtént, hogy a koszovói albánokat támogató NATO-repülőgép – tévedésből – egy albán menekültcsoportra dobott bombát.

◀ **A prizreni Sinan pasa-mecset kupolája**

Terzijski Most (Ura e Terzive),
vagyis a 11 lyukú híd

Egy ekkora település természetesen jó közlekedési kapcsolatokat is igényel, ami Prizren esetében tökéletesen megvan. A város mellett fut a Prishtinát Tiranával összekötő nemzetközi autópálya (erről Enver Hodzsa idejében nyilván még álmodni sem lehetett). Kifejezetten friss fejlemény, rá is csodálkoztunk alaposan, hogy az albániai Kukës mellett 2021-ben átadtak egy új nemzetközi repülőtér. Mivel ez Albánián belül egy meglehetősen eldugott kis szeglet, ezért elég egyértelmű, hogy Koszovó délnyugati része, konkrétan Prizren kiszolgálására épült az Egyesült Arab Emírségek néhai vezetője, Zayed sejk jóvoltából... A repülőtér eredeti célja az volt, hogy segélyeket (és fegyvert?) juttassanak ezen keresztül a szerb elnyomás elől menekülő koszovóiaknak, később azonban polgári repülésre is alkalmassá tették. Az első nemzetközi járat pedig – nem épp meglepő módon – Zürichből érkezett.

Kibillent, turbános sírkő
a gjakovai mecset melletti temetőben

Ma már a közvetlen rombolás nem látszik, de itt-ott kirakott fényképek, illetve a helyiek elmondása utal az eseményekre. A kisváros építészeti képe meglehetősen „kaotikus”, ami persze nemcsak a közelmúlt harcainak betudható. A kis területre kiterjedő belvárosi bazár- és étteremsor, valamint a régi Hadum-mecset és a körötte lévő oszmán temető idézi fel a régebbi múltat. Az 1999-es háború után az albán katolikus kisebbség régi, lerombolt temploma helyére hatalmas, kéttornyú katedrális épült, és fellelhető még – nemcsak itt, hanem egész Koszovó területén – a közelmúltban gomba módra szaporodó, újjgazdag, giccses, neoklasszikus épületek is.

A Prizreni Liga háza,
az albán függetlenségi mozgalmak bölcsője

Az „Elnöki Palota”
valójában egy tipikus, giccses hotel Gjakova peremén

A kisváros építészeti képe meglehetősen „kaotikus”, ami persze nemcsak a közelmúlt harcainak betudható.

„Nagyon-Balkán”
Patak fölél telepített lakókocsi, kis terasszal a Mirusha-vízesések közelében

Mirusha-vízesések

Aki a részben nyomasztó történelmi emlékek és a városok után egy kis fel-frissülésre vágyik, keresve sem találhat jobbat, mint a Mirusha-vízesések. Jó közelítéssel épp Metohija közepére esik, így mindenhol gyorsan elérhető. Gjakovából Klina felé tartva, a medencetalp 350 m-es szintjéből az út két oldalán Kékestető-magasságú, de nem túl meredek hegyek emelkednek, melyek észak felé lankás dombháttakká szelídülnek. Itt elsőre talán nem várnánk látványos felszínformákat, ám Mrasor település után már jól érzékelhető, hogy a dombhátat markáns bevágás szeli ketté: itt mélyül a Mirusha folyó (vagy inkább patak) keletről nyugat felé lejtő völgye.

A zömmel kréta mészkőből álló sziklafalak 100–150 m magasak, így ha nem is extrémek, de igen szép háttérrel biztosítanak a vízeséseknek, melyekből összesen 12 található egymás után, a legnagyobb esésű pedig önmagában is 22 m-es. Közöttük apró tavacsok sorakoznak, akár egyfajta „mini Plitvicei-tavak”. A párhuzam azonban sok szempontból nem helytálló. Míg a Plitvicei-tavaknál a vízesések és tavak kialakulásában döntő szerep jutott az édesvízi mészkőképződésnek, addig itt ez csupán másodlagos folyamat, és inkább az eredeti mészkő-

Gjakovából Klina felé tartva, a medencetalp 350 m-es szintjéből az út két oldalán Kékestető-magasságú, de nem túl meredek hegyek emelkednek, melyek észak felé lankás dombháttakká szelídülnek.

rétegek váltakozó keménysége és a tektonikus repedések határozzák meg a vízesések elrendeződését. A növényzet is jóval kopárabb, mint Plitvicénél. A felsőbb vízesések megközelítése és a szurdok bejárása nem könnyű séta, mivel az ösvény keskeny és sok helyen – okkal – drótkötéllel biztosított, illetve vastreppnikkel kiépített.

A felsőbb vízesések megközelítése és a szurdok bejárása nem könnyű séta, mivel az ösvény keskeny és sok helyen – okkal – drótkötéllel biztosított, illetve vastreppnikkel kiépített.

A Rugova-szurdok, mely az Elátkozott-hegyvidék belsejébe vezet. Természetesen mészkőből

Vízeséssorozat lábánál Helyi család csónakázik a legalsó Mirusha-vízesésnél

Amikor Jovan Cvijić, a karsztkutató atyja, a legnagyobb szerb geográfus (ld. az 500 dináros bankjegyen Szerbiában) utazásai során erre a vidékre érkezett, korábbi 2 fős kísérőszemélyzetét kénytelen volt 10-12 katonával megerősíteni.

Kolostor és karsztszurdok

Peć (albánul Peja) tipikus völgykapu-város. A bőven 2000 m fölé emelkedő Elátkozott-hegységéből (Prokletije) itt lép a medence területére a Bisztrica (albánul: Lumbardhi) nevű vízfolyás. A város neve a mi Pest településnevünkkel rokon, jelentése „barlang”, illetve „kemence”. Feltehetően mindkét esetben a közeli barlangokra utal a név – itt a karsztszurdok barlangjaira, míg (Buda)Pest esetében a mai Sziklakápolna helyén lévő, régen nyílt, messziről is jól látható barlangszájra.

Amikor Jovan Cvijić, a karsztkutató atyja, a legnagyobb szerb geográfus (ld. az 500 dináros bankjegyen Szerbiában) utazásai során erre a vidékre érkezett, korábbi 2 fős kísérőszemélyzetét kénytelen volt 10-12 katonával megerősíteni. Ezt az akkori török vezetők biztosították számára. De a helyi albán törzsfőkkel is előre egyeztetett, akiktől szintén kapott néhány „örzövédő” kísérőt. Ám még ezzel együtt is életveszélyesnek minősítette ezt az útját, pedig előtte már keresztülkaszul bejárta a Balkánt. Írása szerint: „Itt mindenki puskát vagy revolvert hord magával. Az emberek a legkisebb provokációra is lönek, és gyakran folyik a vér. Az albánok megölik a szerbeket, elveszik pénzüket, boltjaikból fizetés nélkül távoznak, és időnként házaikat is elveszik... Engem pusztán azért lelőhettek volna, mert kalapot hordtam és nem albán fejfedőt (qeleshe-t)”. Mindez persze több mint 100 évvel ezelőtt, még a török fennhatóság idején történt. A szerbek többsége szerint azonban nagyjából ma is ez a helyzet. A mai szerb geográfusok nem mernek Koszovóba utazni. A fejfedő már kevésbé árulkodó, mint régen, de szerb rendszámú kocsik esetében igencsak könnyen előfordulhat inzultus.

A város peremén, közvetlenül a szurdok kapujában elhelyezkedő szerb ortodox kolostort 2006-ban a Világörökség részévé nyilvánították – s mára a „legveszélyeztetettebb világörökségek” listájára is felkerült, mivel kulturális szimbólumként komoly esély van rá, hogy romboló szándékkal támadjanak

rá (2004-ben történt is már ilyen). Szigorúan őrzi a katonaság, ám mivel a helyi szerb lakosság túlnyomó része a zavargások miatt elmenekült, a szerb zarándokok pedig csak félve mernek idejönni, így csendes kihaltságban, alig egy-két emberrel találkozva tudjuk megtekinteni. A falakon belül viszont – elfelejtve a külvilágot – paradicsomi kép fogad: virágskert, történelmi romok, ragyogóan felújított, kupolás templom és diszkrétén meghúzódó zárdaépület. Ez a templom volt egykor a szerb pátriárkák székhelye, és többen közülük itt is vannak eltemetve. Építészeti különlegessége, hogy voltaképpen négy templom van itt egymással egybeépítve.

A kolostor udvaráról a hegyek felé nyílik a kilátás. Ez a Rugova-völgy, ami 25 km hosszan kígyózik az Elátkozott-hegység magasabb részei felé. Néhol tágasabb, máshol szűkebb a völgy, amit ezért joggal neveznek szurdoknak is. A környező hegyek és a völgy talpa között néhol az 1000 m-t is eléri a szintkülönbség. Sok más szurdokhoz hasonlóan (pl. Békás-szoros) ezt is ösidők óta használják közlekedési útvonalként, így jelenleg is autóval járható közút fut benne, bár a legszűkebb részeket ez nem volt könnyű megoldani... Az út mentén, a helyi elvárásoknak megfelelően leginkább piknikezésre alkalmas megállókat vannak, de a modernebb igényeket jelzi, hogy kiépítettek ide egy via ferrata útvonalat is. Ezenkívül komolyabb túrázásra, a 2000 m fölé nyúló csúcsok meghódítására inkább a völgy kiszélesedő, felső szakaszairól lehet indulni, ahonnan már könnyen eljuthatunk akár a montenegrói határra is, hiszen az Elátkozott-hegységen három ország: Albánia, Koszovó és Montenegró osztozik.

Ez a templom volt egykor a szerb pátriárkák székhelye, és többen közülük itt is vannak eltemetve. Építészeti különlegessége, hogy voltaképpen négy templom van itt egymással egybeépítve.

Katonaszobor Prizrenből

A függetlenség harcosait nagy tiszteletben tartják a helyiek

A peći szerb ortodox kolostor temploma

A 13. században alapított kolostor a „legveszélyeztetettebb világörökségek” közé tartozik

A hagyományos albán népviselet és a kommandós terepruha

jól megfér egymás mellett a kirakatban. Mindez persze gyermekmértékben, hiszen a nevelés itt kezdődik

Háború és béke

Koszovó útjain és városaiban a műemlékek, szobrok, az „emlékezetpolitika” a közelmúltról szól. Leggyakrabban a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (albán rövidítéssel: UÇK) emlékműveivel találkozunk. Az 1990-es évek meghatározó szereplője volt e fegyveres szervezet, Nagy-Albánia megteremtésének célkitűzésével. Az UÇK alapvetően gerillaháborút folytatott, mely 1998–1999-ben a szerb hadsereggel vívott nyílt összecsapásokba torkollott. Támogatták őket az albán emigránsok, de nyugati titkosszolgálatok is. Egyes országokban terrorszervezetnek minősítették, máshol nem. Mindenesetre 1999-ben, a nyílt konfliktus lezárása után, melynek végétével nemzetközi békefenntartó egységek (KFOR) érkeztek Koszovóba, sürgősen feloszlatták, tagjainak nagy része pedig átlépett a hivatalos rendvédelmi szervekhez. Rájuk hősként tekint a koszovói albánság nagy része, azonban a 2000-es választásokon mégis inkább a békés megoldást képviselő Ibrahim Rugova pártjára szavaztak (vö. Churchill választási veresége a II. világháborút követően). Még csak azt sem mondhatjuk, hogy a „győztesnek mindig igaza van”. Az UÇK harcosai számos háborús bűnt követtek el a konfliktusos években – akárcsak a másik oldal katonái. Ezért a függetlenség után, nemzetközi nyomásra, szép lassan, többeket bíróság elé állítottak és el is ítélték. Ez is jellegzetes balkáni dilemma: mi történjen a kegyetlen hőskövekkel a háború után? Mást mond a jog, az erkölcs és a politikai érdek...

Tizenöt év egy ország életében rövid idő, messze még a nagykorúság, a teljes elismertség. Mélyek a sebek és vannak aktuális konfliktusok is. De utazóként nem ez a feszültség a meghatározó, hanem a természeti szépségek, a történelmi nevezetességek, a vegyes építészeti örökség és a néprajzi sajátosságok együttese – vagyis a komplex balkáni sűrítmény.

TELBISZ TAMÁS
GEOGRÁFUS, AZ ELTE
TERMÉSZETFÖLDRAJZI
TANSZÉKÉNEK DOCENSE

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: DEÁK BALÁZS—VALKÓ ORSOLYA

„KUNHALMOK”

ÉVEZREDEK TÖRTÉNELME ÉS A BIOLÓGIAI SOKFÉLESÉG TALÁLKOZÁSA

A természettel összhangban élő népcsoportok a generációk során kialakult, extenzív tájhasználat révén sok esetben hozzájárulnak az ökológiai rendszerek és a hozzájuk kötődő biodiverzitás fenntartásához.

Az azonban csak egyedi esetekben fordul elő, hogy a hajdanvolt civilizációk eltűnésük után több ezer évvel, akár kontinentális léptékben is jelentős hatással lennének a tájra és a tájban található élővilágra. E jelenséget leginkább a „kunhalmok” vagy más néven „halmok”, „kurgánok” példáján lehet megismerni

A több ezer éves, sok esetben az egyiptomi piramisokkal egyidős temetkezési halmokat a sztyeppén élő népek építettek a késő rézkortól (i. e. IV. évezred) egészen a vaskorig (i. e. V. század). A sírhalmok központi részén sok esetben egy favázzal megerősített sírkamra található, amely fölé földet vagy köveket halmoztak fel. Méretük igen változatos, a fél méter magas halmok (laponyagok) mellett előfordulnak akár 20 m-nél is magasabb építmények. Az Alföldön is sokféle megtalálható temetkezési halmok elsődlegesen szakrális célokat szolgálták, az elhunytaknak állítottak olyan emléket, amely a környező sík pusztaságokban kilométerekre is jól látható volt. Az elhunyt mellett elhelyezett rituális tárgyak nagy különbségeket mutatnak. Hazánkban a halmokban jellemzően kevés leletanyag (többnyire agyagedények, növényi maradványok és az életet szimbolizáló vörös okkerrög) található a sírokban. Máshol, így például Bulgáriában és Ázsia egyes részein a halmokban található sírok

A sírhalmok központi részén egy favázzal megerősített sírkamra található, amely fölé földet vagy köveket halmoztak fel.

FOTÓ: JAKAB GUSZTÁV

igen gazdag kincsleleteket rejtnek. A kurgánok talán a legnagyobb számban előforduló, emberkéz alkotta tájelemek Eurázsia sztyeppéin, ahol óvatos becslések szerint is hozzávetőleg 400-600 000 halom maradt fenn napjainkra (eredetileg számuk több millióra volt tehető, de sokuk elpusztult az elmúlt évszázadok során). Elterjedési területük keleti határa Mongólia pusztaságaiban, míg legnyugatibb előfordulásuk a Duna–Tisza köze szegélyéig húzódik..

▶ **Üzbegisztán félsivatagi területein a kurgánok jellegzetes elemei a tájnak**

▶ **A cserjésedés és erdősödés jellemző folyamat a szántóföldekkel körülvett, kezeletlen halmokon**

Ez a folyamat a gyepi növényfajok visszaszorulásához és a halom tájképi értékeinek eltűnéséhez vezet

A végtelen sztyeppék halmjai

A sztyeppe talán legelső, de bizonyosan a legjelentősebb halomépítői a jamnaják (más néven gödörsíros kurgánok népe), a Fekete-tenger mellett élő nomád állattartók voltak. Az i. e. V. évezredben bekövetkezett klímaváltozás kedvezőtlen hatásai miatt keleti és nyugati irányba egyaránt elvándoroltak, megfelelő legelőket keresve jószágaik számára. Ez a vándorlás óriási, hozzávetőleg 6000 km széles területet ölelt fel Euráziában, így jutottak el a Kárpát-medencébe is. E hatalmas térhódítást az tette lehetővé, hogy a korhoz képest kimagasló technológiai vívmányokat használtak: hozzájuk köthető a ló háziasítása is. Emellett a fehérjében gazdag táplálkozásuknak köszönhetően (amely jelentős részben tejből és húsból állt)

kiemelkedően jó fizikummal rendelkeztek. A sírokban található leletek tanúsága szerint más népcsoportokhoz képest igen magasak és erős csontozatúak voltak. A jamnaja-expanzió hatásait napjainkban is ki lehet mutatni az európai lakosság génjeiben, de még inkább szembetűnő örökségük az a sok százezer kurgán, amely a mai napig is meghatározza a sztyeppék tájképét.

A jamnaják hatalmas térhódítását az tette lehetővé, hogy a korhoz képest kimagasló technológiai vívmányokat használtak: hozzájuk köthető a ló háziasítása is.

◀ **Belsejük egész templomokat rejt,** annak ellenére, hogy Bulgáriában a trákhalmok kívülről a hazai kurgánokra emlékeztetnek

Veszélyeztetett emlékek

Történelmi és tájképi jelentőségük mellett a bolygatatlanul fennmaradt halmoknak igen fontos szerepük van a biológiai sokféleség megőrzésében. Számos közép-, dél- és kelet-európai országban a sztyepei növényzet egyik utolsó mentőváráként működnek, a rajtuk fennmaradt gyepek igen nagy fajgazdagságot tartanak fenn.

Építésüket követően a halmokon valószínűleg igen gyorsan helyreállt a tájra jellemző szárazgyepei sztyepei növényzet. Ehhez egyrészt az építéshez felhasznált talajban található magok és más növényi részek (például

A korábban végtelen sztyeppéket sok esetben beszántották, az emberi települések és a hozzájuk kapcsolódó infrastruktúra térnyerésének is sok természetes élőhely és nem melleleg halom esett áldozatul.

hagymák, gumók) járultak hozzá, melyek biztosították a gyeper regenerálódását. Másrészt, mivel akkoriban a tájat csak kismértékben alakította át az ember, a halmot körülvevő végtelen sztyeppékről a fajok könnyen és gyorsan vissza tudtak telepedni a halmokra. A mezőgazdasági technológia fejlődésével és a népesség növekedésével időközben a táj jelentősen átalakult. A

korábban végtelen sztyeppéket sok esetben beszántották, az emberi települések és a hozzájuk kapcsolódó infrastruktúra térnyerésének is sok természetes élőhely – és nem melleleg halom – esett áldozatul. A beszántások, beerdősítések, elhordások miatt az elmúlt évszázadok során számos halom megsemmisült. Jól példázza ezt a jelenséget, hogy míg a mai Magyarország területén egykor hozzávetőleg 40 000 halom lehetett, napjainkra néhány ezerre csökkent a számuk. Bár mind kevesebb van belőlük, természetvédelmi jelentőségük egyre fontosabbá válik.

Messziről csupán egy pici sziget a szántóföld ölelésében,

ám közelebbről az egyik legszebb állapotú kurgánunk a tiszacsegei Sólyom-halom

Eurázsia sztyeppéin a jamnajak mellett még számos más népcsoport, így például a szkíták és a szarmaták is építettek temetkezési halmokat. A haloméplítő népek közül az egykor a Balkán-félszigeten élő trákok halmjai jelentősen eltérnek a megszokottól. Bár ez kívülről nem látszik, de a sokszor grandiózus méretű, földdel borított trákhalmok egyedülálló módon egy-egy hellén stílusban épült szentélyt rejtnek magukban. (Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a halmok nemcsak a sztyeppékre voltak jellemzőek – számos egykori haloméplítő kultúrát ismerünk szerte a világban, így például Skandináviában és Észak-Amerikában is.)

A sztyeppékről érkező honfoglaló őseink ugyanakkor a Kárpát-medencében nem építettek halmokat, de előszeretettel temetkeztek a már meglévőkhöz. Bár a „kunhalom” név arra utal, hogy a kunok is haloméplítők voltak, a mai Magyarország területéről nem ismerünk olyan halmot, amit bizonyíthatóan ők építettek volna.

A halmok nemcsak a sztyeppékre voltak jellemzőek – számos egykori haloméplítő kultúrát ismerünk szerte a világban, még Skandináviában és Észak-Amerikában is.

A múlt különleges emlékei

Míg az alföldi tájban található sík gyepek jelentős részét beszántották, addig a nagyobb, meredek lejtővel rendelkező halmokon található gyepek gyakran érintetlenül maradtak. Ennek egyik oka, hogy a halom lejtői gyakran megakadályozták a beszántást. Nem mellékes az sem, hogy bár nagymértékben átalakult formában, de a halmok szakrális jelentősége számos tájban továbbra is fennmaradt, ami megvédhette a rajtuk található természetes élőhelyeket is. Magyarországon például a halmokon már az Árpád-kor óta építenek templomokat, kálváriákat, helyeznek el keresztek, vagy épp használják őket temetőként. Emiatt e kitüntetett halmok kiemelten fontosak a

Bár nagymértékben átalakult formában, de a halmok szakrális jelentősége számos tájban továbbra is fennmaradt, ami megvédhette a rajtuk található természetes élőhelyeket is.

A kurgánok valódi kis szigetek a szántóföldek végtelen óceánjában

A képen egy bulgáriai halommező látható, gyepes és becserjésedett élőhelyszigetekkel

Számos halmon találhatóak építészeti emlékek is, ilyen a Debrecen mellett fekvő Zeleméri-templomdomb, amelyen az Árpád-korban egy román stílusú templom épült

Izgalmas belegondolni, hogy a bolygatatlan, gyepel borított halmok mintegy időkapszulaként az 5000 éve a tájban jelen lévő élőhelyek egy kis szeletét őrizték meg az utókornak.

helyi lakosság számára. A meredek oldalak és a szakralitás együttesen nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy sok halmunk mintegy szigetként őrzi az egykorvolt természetes élőhelyek apró töredékeit – még olyan tájakban is, melyeket az emberi tevékenység jelentősen átalakított.

Izgalmas belegondolni, hogy a bolygatatlan, gyepel borított halmok mintegy időkapszulaként az 5000 éve a tájban jelen lévő élőhelyek egy kis szeletét őrizték meg az utókornak. A magyarországi halmokon számos olyan védett és ritka növényfaj él, amelyek a környező, ember által átalakított tájakban már csak elvétve vannak jelen. Ilyen például az erdőssztyeppi élőhelyekre jellemző macskahere (*Phlomis tuberosa*), hengeres peremizs (*Inula germanica*) és a selymes boglárka (*Ranunculus illyricus*), vagy a szárazabb „füves” sztyeppékhez kötődő fajok, mint a kunkorgó árvalányhaj (*Stipa capillata*) és a taréjos búzafű (*Agropyron cristatum*).

Fajgazdag szigetek

Fajgazdagságukat jól érzékeltetik a magyarországi halmok élővilágát feltérképező kutatásunk előzetes eredményei. 322 halom (melyek összterülete mindössze 48 ha volt) felmérése során 541 növényfajt találtunk: e halmok hazánk teljes flórájának hozzávetőleg 20%-át őrizték meg, közöttük több tucat védett, vöröslistás fajt is!

A halmokon található fajok száma a legtöbb esetben jelentősen meghaladja egy hasonló méretű sík gyeppen előforduló fajok számát. Ez annak köszönhető, hogy a halmokon – alakjuk miatt – számos, eltérő talajtani és klimatikus tulajdonsággal rendelkező „mikroélelőhely” található, amelyek mindegyike más-más élőhelyigényű fajok számára biztosít megfelelő életfeltételeket. A legnagyobb kontraszt természetesen az északi és déli lejtők között tapasztalható. Bár csak néhány méterre vannak egymástól, a két lejtő között egy átlagos nyári napon a hőmérséklet-különbség elérheti a 14-15 Celsius-fokot is. Ekkora eltérés hegységekben a hegy lába és a teteje között mérhető, illetve hasonlóan nagy különbséget több száz vagy több ezer kilométeres, észak–déli irányú utazás során tapasztalhatunk. Emiatt míg az északi lejtőn olyan, elsősorban erdőssztyeppékre jellemző fajok telepednek meg, amelyek kedvelik a hűvösebb, nedvesebb környezetet, addig a halom déli lejtőin főképp sztyeppi fajok találhatók, melyek eredeti élőhelyükön a száraz és meleg klímán fordulnak elő tömegesen.

FOTÓ: JAKAB GUSZTÁV

A Fekete-halom Kajánújfalu közelében

A törpemandula (*Amygdalus nana*)
a halmok ritka, védett törpecserjéje

A legnagyobb kontraszt természetesen az északi és déli lejtők között tapasztalható. Bár csak néhány méterre vannak egymástól, a két lejtő között egy átlagos nyári napon a hőmérséklet-különbség elérheti a 14-15 Celsius-fokot is.

A macskahere (*Phlomis tuberosa*)
a halmok nyugati és északi lejtőin előforduló, védett erdőssztyeppi faj

A ligeti zsálya (*Salvia nemorosa*)
az alföldi szárazgyepek jellemző faja, a kurgánokon is sokszor találkozhatunk vele

Mivel halmaink történelmi, kulturális, táji és természetvédelmi szempontból is egyaránt kivételes jelentőségűek, megőrzésük kiemelkedő fontosságú. Hazánkban *ex lege* (a törvény erejénél fogva) védett tájalelemek, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy Magyarországon minden „kunhalom” védett. A törvényi védetség túl azonban mindenképpen szükséges egy széles körű társadalmi összefogás is a megőrzésükre, helyreállításukra, annak érdekében, hogy e több ezer éves tájalelemek a következő évezredekben is fennmaradhasanak...

DEÁK BALÁZS

VALKÓ ORSOLYA

ÖKOLÓGUSOK, BOTANIKUSOK:
SZAKTERÜLETÜK: A GYEPEK KEZELÉSE,
TÁJÖKOLÓGIA ÉS A TERJEDÉSBIOLOGIA.
AZ ÖKOLÓGIAI KUTATÓKÖZPONT LENDÜLET
VEGETÁCIÓ ÉS MAGBANK DINAMIKAI
KUTATÓCSOPORT TUDOMÁNYOS
TANÁCSADÓI

▷ SZÖVEG ÉS FÉNYKÉP: CSERÉP TAMÁS

AZ EBRO-VIDÉK CSATATEREK ÉS ZÖLD UTAK

Az ebrói csata a spanyol polgárháború egyik legfontosabb összecsapás-sorozata volt, melynek során több mint 100 ezer ember vesztette életét. 85 évvel később a háború nyomai továbbra is sebzik a spanyol tájat – és az emlékezetet...

A konfliktus borzalmainak dokumentálására – mementóként és emlékhelyként – korabeli, romos állapotban hagytak több, egykori harci helyszínt és szétbombázott települést.

Sebhelyes táj

Az ebrói csata eseményei nem kímélték a helybéli közösségeket, és mély nyomokat hagytak a környékbeli falvakon és tájon. A konfliktus borzalmainak dokumentálására – mementóként és emlékhelyként – korabeli, romos állapotban hagytak több, egykori

harci helyszínt és szétbombázott települést. A volt csatateretek megismerését – térképekkel, dokumentumfilmekkel – információs központok segítik, ugyanakkor a helyszínek megtalálása nem mindig egyszerű: a romokat ennyi idő alatt a legtöbb helyen benőtte a bozót, a lövészárkok, ásott erődök pedig feltöltődhettek.

A borús ég alatt a hegyek bársonyos felhőbe burkolóznak; síri csend uralkodik körülöttünk. Az erdő felé haladunk, térképünk arra jelzi a polgárháborúból származó lövészárkok maradványait. Az ösvény egyre beljebb visz a rengetegbe. Szemerkélni kezd az eső. Egy kis mélyedést veszünk észre, aztán már mindenhol az árkok uralkodnak. Több járat is fut egymással párhuzamosan, melyeket egykor farudakkal vagy kövekkel stabilizáltak. Az egyik kövön egy rozsdás konzervdoboz egyensúlyoz. Az árkokon túl mély völgy nyílik – most ködbe burkolózva. A stratégiai fontosságú helyszín indokolta e cizellált védműkiépítést.

Anacionalisták 1938 elején kelet felé nyomultak, majd február végére elfoglalták Teruel. A köztársaságiak megpróbálták mindent megtenni annak érdekében, hogy megakadályozzák a Franco-hadsereg előretörését Katalónia felé, ezért július 25-én átkeltek az Ebrón, elfoglalva 800 km²-nyi területet. A köztársasági előretörés ellensúlyozására Franco tábornok komoly erősítést küldött a térségbe. Az eközben kialakított lövészárokszernek köszönhetően jött létre az ebrói front, amely kimerítő és hosszan elhúzódó állóháborús állapothoz vezetett.

Mivel a köztársasági erők nem bírtak továbbhaladni, az Ebro folyó és a frontvonal közé szorultak. A két fél között az I. világháborút idéző lövészárokharc alakult ki. A holtpontról a nacionalistákat támogató német és olasz haderők beavatkozása mozdította el a csatát, és az utolsó köztársasági egységeknek (az Ebro túloldalára) november 16-i visszavonulása jelezte a végét.

Szétbombázott látkép

Corbera d'Ebre-t 1938-ban Franco seregei az ebrói csata folyamán szétbombázták. Az óváros romjait a mai napig a konfliktus utáni állapotában őrizték meg

Lövészárkok az erdő közepén

Az ebrói front határait a lövészárkok rajzolták meg. Mára az erdő benőtte a volt ütközetek helyét, de kis keresés után rájuk lehet lelni

A két fél között az I. világháborút idéző lövészárokharc alakult ki. A holtpontról a nacionalistákat támogató német és olasz haderők beavatkozása mozdította el a csatát...

Továbbmegyünk az aprócska Corbera d'Ebre településre, amely a konfliktus alatt frontvonalat képzett. A kisközséget Franco erői teljesen szétbombázták. A háború után ugyan a völgyben egy részét újjáépítették, de fent, az óváros (Poble Vell) romjait érintetlenül hagyták. Felfelé haladva megpillantjuk az omladozó tetőzetű, régi templomot, aztán sorra a házmardványokat. Egy-egy kőépület falai még állnak, de belül csak a szobák hűlt helyét érzékeljük, míg az utcákat benőtte a fű.

A POLGÁRHÁBORÚ

Az 1930-as évek legelején Spanyolország nagy változásokon ment keresztül. 1931-ben, XIII. Alfonz trónfosztását követően létrejött a Spanyol Köztársaság. Az új alkotmány többek közt kiterjesztette a választójogot a nőkre, szólás- és sajtószabadságot biztosított és megfosztotta a nemességet és a katolikus egyházat kivételes kiváltságaitól. Az új kormány szekularizálta az oktatási rendszert, és szigorúan felügyelte az egyház tulajdonát.

Ám a kormány nem tudott hatékony megoldásokat találni a munkásosztály nehézségeire és az etnikai széttagoltságra sem – az ideológiai szakadékok áthidalásáról nem is beszélve.

Az 1936-os tavaszi választásokat a Népfrontnak nevezett baloldali választási koalíció nyerte, de a hatalmat nem tudta sokáig megtartani. A tervezett reformokban, mint például a mezőgazdaság kollektivizálásában és a hadsereg átszervezésében nem volt egyetértés – a jobboldal pedig élesen ellenezte az ilyen típusú terveket.

A Népfront a hadsereg igen erős állami befolyását az ellenséges és gyanús tisztek leváltásával vagy áthelyezésével próbálta kiiktatni. A feszültség, a radikális reformok és a hadsereg átszervezése megpecsételte a köztársaság sorsát, és az 1936. július 17-én kitörő katonai puccsal kezdetét vette a spanyol polgárháború.

A történészek a spanyol polgárháborút a II. világháború előfutárának is tartják, mivel a baloldal a Szovjetunió, míg a jobboldal Németország és a Mussolini vezette Olaszország támogatását élvezte.

A kubizmus bölcsője?

Pablo Picasso két alkalommal is több hónapot töltött Horta de San Joanban. Több szakértő feltételezi, hogy a spanyol festő itt fejlesztette ki a kubizmus művészeti irányzatát

◀ Újraélesztés – más módon

A dombon álló Iglesia de Sant Pere (Szent Péter-templom) teteje beomlott a bombázások során. A mára üvegtetővel ellátott létesítmény kiállítások helyszíne

Belső elszigeteltség

A katalán tengerparttal párhuzamosan húzódó hegyvonulatok igen határozott várfalakként magasodnak az Ibériai-félsziget keleti felén, a mediterrán tengerpart és a belföldi térségek között. A domborzat és a hegyi adottságok (pl. a bányászati lehetőségek) mindig is meghatározták az itteni életet, gazdálkodást, közlekedést. Az útvonalak futását a terep irányítja, azonban a 20. századi ipari vasútépítések – alagútrendszerekkel és viaduktokkal – már hatékonyan hidalták át a terepakadályokat – új távlatokat adva a tengerparttól elzárt terület gazdaságának. 1942-ben megnyitották a Valle de Zafán vasútvonalat, amely közvetlen teher-összeköttetést biztosított a tenger mellékel. A 20. század második felében azonban a bányászat visszaszorult és 3 évtizednyi működés után leállt a vasútvonal is. Mindez – a Franco-diktatúra 1975-ös bukását követően – itt is felgyorsította a városokba vándorlás folyamatát – ennek országos következménye lett a „Kiüresedett Spanyolország” (España vaciada) jelensége.

A 20. század második felében visszaszorult a bányászat és 3 évtizednyi működés után leállt a vasútvonal is. Mindez – a Franco-diktatúra 1975-ös bukását követően – itt is felgyorsította a városokba vándorlás folyamatát...

A kifejezés szó szerint értendő: Spanyolországban – az Európai Unió második legnagyobb területű országában – a lakosság 81%-a városokban koncentrálódik, leginkább az Atlanti-óceán és a Földközi-tenger mentén, valamint Madridban, az Ibériai-félsziget közepén.

A vidéki területek kiürülése, előregedése, működésképtelenné válása – amivel több más dél-európai ország is küzd – a munka- és modern megélhetési lehetőségek hiányának következménye. Az állam ugyan számos kezdeményezéssel (ingyenintan felajánlása rurális területeken), befektetési támogatással, adókedvezménnyel küzd a folyamat ellen, de az eredmények még váratnak magukra.

Noha Barcelona Európa egyik turisztikai központja, a térség belföldi részei messze vannak a tengerparti területeket éltető gazdasági előnyöktől. Annak érdekében, hogy a mediterrán partvidékkel mégis összekapcsolják a belföldet és pl. becsatornázzák az ottani idegenforgalmi pezsgésbe, a régi iparvasutak nyomvonala mentén – kormányzati támogatással – megszülettek a katalóniai Via Verdék („Zöld Utak”).

Annak érdekében, hogy a mediterrán partvidékkel összekapcsolják a belföldet és pl. becsatornázzák az ottani idegenforgalmi pezsgésbe, a régi iparvasutak nyomvonala mentén – kormányzati támogatással – megszülettek a katalóniai Via Verdék („Zöld Utak”).

Bár a Via verdéket gyalogtúrázóknak és bicikliseknek tervezték, ezt az utat túlnyomóan bringások használják, hiszen a pálya lefelé lejt a hegyekből a tengerpart felé – így edzetlen kerékpárosoknak vagy kisgyermekes családoknak is tökéletes.

Éltető vasút helyett turizmus

Így született a Valle de Zafán vasút nyomvonala helyén is Via Verde, amely 77 km hosszan fut az aragóniai La Puebla de Hijarból, s átvezet az aragón–katalán határon, egészen Tortosáig, vagyis a hegyvidéken átjutva egészen az Ebróig.

Az Els Ports mészkőhegységen vágunk át, s a közmúlt nyomai végigkísérnek – a volt állomásoktól egészen az ott felejtett vasúti sorompóig. Az alagútsorozatokot ugyan automatikus lámparendszerekkel szerelték fel, de azért van egy-két hosszabb átjáró, ahol nem vezették be a villanyt és fejlámpa híján teljes sötétség venne körül.

Bár a Via verdéket gyalogtúrázóknak és bicikliseknek tervezték, ezt az utat túlnyomóan bringások használják, hiszen a pálya lefelé lejt a hegyekből a tengerpart felé – így edzetlen kerékpárosoknak vagy kisgyermekes családoknak is tökéletes.

Vasúti pálya helyett kerékpárút

A helyi bányászat hanyatlása után a vasúti pályákat kerékpárutak váltották fel – hozzájárulva a turizmus felvirágzásához

A múlt maradványai

A vasútvonal régi állomásait a biciklívonal megnyitása után is meghagyták. Közülük többet kávézóvá vagy étteremmé alakítottak, míg mások megőrizték eredeti formájukat

Félúton, Horta de San Joan faluban szállunk meg. Pablo Picasso kétszer is hónapokat töltött itt, s a kistelepülés nagy hatással volt a fiatal spanyol képzőművészre. Több szakértő szerint itt merült fel benne először a kubizmus gondolata – ha távolról rápillantunk Hortára, mi sem kételkedünk az elméletben: mintha a domb tetején valaki kis kockákat fejejtett volna. A környéken gyakran hallani Picasso egykori mondását: „Mindent, amit tudok, Hortán tanultam”.

Ahogy kilépünk az Els Ports hegységből, a sziklafalakat narancsültetvények váltják fel az út mindkét oldalán. A hátunk mögött hagyott hegyek után megpillantjuk az Ebrót, amely alapvetően formálta a délkatalán tájat, és létfontosságú szerepet játszott a helyi gazdaságban is. De az Ibériai-félsziget történetében az egyik legvéresebb ütközet helyszíne is volt, máig nyitott sebhelyekkel. A múlt feldolgozása még most is nehézségekkel jár: a helybeliek nem szeretnek beszélni a polgárháborúról, az ahhoz fűződő viszonyukról, hiszen e véres konfliktus generációkon átívelő társadalmi megosztottság jelképe is – és ezt még a belső határokon is átvezető Via Verdék kiváló kezdeményezései sem felejtetik...

Pablo Picasso kétszer is hónapokat töltött itt, s a kistelepülés nagy hatással volt a fiatal spanyol képzőművészre. Több szakértő szerint itt merült fel benne először a kubizmus gondolata...

Falfestmény Felip Pedrell tiszteletére

Tortosa épületeinek falait óriási festmények díszítik, itt Felip Pedrell látható. A tortosai zeneszerző a spanyol zenetudomány egyik fontos alakja, többek közt Isaac Albénizt és Enrique Granadost is ő inspirálta

Nagyhét Valderrobresben

A nagyhét továbbra is az egyik legfontosabb ünnep Spanyolország-szerte. Valderrobres főterén gyülekeznek a helybeliek és a látogatók a hagyományos ütőhangszer-koncertre

A cretasi Boldogasszony-templom

A Via Verda mentén fekvő Cretas főteréről sem hiányoznak a hagyományos spanyol falusi és városi főterek jellegzetességei – például a templom vagy a kút

CSERÉP TAMÁS
SZABADÚSZÓ GEOGRÁFUS-ÚJSAĞÍRÓ ÉS FOTÓGRÁFUS. A KULTÚRA ÉS A FÖLDRAJZ KAPCSOLATA JELENIK MEG MUNKÁJÁBAN

15 ÉVES A FÖLDGÖMB FÖLDRAJZVERSENYE!

Március 10-én új helyszínen, de a megszokott, emelkedett hangulatban és magas színvonalon zajlott a Földgömb Nemzetközi Középiskolai Földrajzverseny – immár 15. alkalommal. A budapesti Szilágyi Erzsébet Gimnáziumban rendezett, péntek délelőtti középdöntőbe 15 csapat jutott (egy a határon túlról, Erdélyből is). Az idei központi témakör a földrajzi övezetesség volt, s a Mari László műsorvezetésével zajló délutáni döntő 10 csapata fordulatossá csatát vívott a földrajzi tananyag legösszetettebb témakörében – képek, mindenkit megmozgató és trükkös feladatok segítségével világszerte kalandozva. Ésszel bejárja a Földet, hiszen a Vámbéry Ármintól kölcsönzött mottónk sem változott.

Köszönjük a házigazda Vasváry Kinga tanárnő vezette szervezőmunkát, és gratulálunk a csapatok és a felkészítő tanárok teljesítményéhez!

1. helyezés: Kovács Kristóf–Szücs Márton (Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Kollégium, Győr), Felkészítő tanár: Tullner Tibor

2. helyezés: Selmeci Dávid–Tapasztó Hédi (Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium), Felkészítő tanár: Kádárné Szalay Eszter

3. helyezés: Kovács Domonkos–Mátrai Armand (Piarista Gimnázium és Kollégium, Vác) Felkészítő tanár: Szabó-Pál Eszter

A FÖLDGÖMB EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREI ▾

E LAPSZÁMUNK MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTÁK ▾

1142 BUDAPEST, ERZSÉBET KIRÁLYNÉ ÚTJA 125.
HONLAP: WWW.FOLDRAJZITARSASAG.HU
E-MAIL: INFO@FOLDRAJZITARSASAG.HU

ELNÖK: DR. LÓCZY DÉNES
ALELNÖKÖK: DR. EGEDY TAMÁS
DR. NEMERKÉNYI ZSOMBOR
FŐTITKÁR: DR. JENEY LÁSZLÓ

SZAKOSZTÁLYOK:
BIZTONSÁGFÖLDRAJZI ÉS GEOPOLITIKAI SZAKOSZTÁLY, EXPEDÍCIÓS SZAKOSZTÁLY, TÁRSADALOM- ÉS GAZDASÁGFÖLDRAJZI SZAKOSZTÁLY, HEGYMÁSZÓ-SZAKOSZTÁLY, OKTATÁS-MÓDSZERTANI SZAKOSZTÁLY, EGÉSZSÉGFÖLDRAJZI SZAKOSZTÁLY, TERMÉSZETFÖLDRAJZI SZAKOSZTÁLY, TÉRKÉPÉSZETI SZAKOSZTÁLY, TURIZMUSFÖLDRAJZI SZAKOSZTÁLY, FÖLDRAJZTANÁRI SZAKOSZTÁLY

TERÜLETI OSZTÁLYOK:
BAKONY–BALATON-VIDÉKI OSZTÁLY (VESZPRÉM)
BORSODI OSZTÁLY (MISKOLC)
DEBRECENI OSZTÁLY
DÉL-DUNÁNTÚLI OSZTÁLY (PÉCS)
DUNA-VÖLGYI OSZTÁLY (SZEKSZÁRD)
EGER–BÜKK-VIDÉKI OSZTÁLY
GYÖNGYÖS–MÁTRA-VIDÉKI OSZTÁLY
KISALFÖLDI OSZTÁLY (GYŐR)
KISKUNSAGI OSZTÁLY (KECSKEMÉT)
KÖZÉP-DUNÁNTÚLI OSZTÁLY (SZÉKESFEHÉRVÁR)
KÖRÖS-VIDÉKI OSZTÁLY (BÉKÉSCSABA)
NYÍRSÉGI OSZTÁLY (NYÍREGYHÁZA)
NYUGAT-MAGYARORSZÁGI OSZTÁLY (SZOMBATHELY)
SZEGERDI OSZTÁLY
SZÉKELYFÖLDI OSZTÁLY (OSIKSZEREDA)
TOLNA MEGYEI OSZTÁLY (DOMBOVÁR)
ZALAI OSZTÁLY (NAGYKANIZSA)

KÖNYVTÁR ÉS GYŰJTEMÉNYEI:
1112 BUDAPEST, BUDAORSI ÚT 45.
KÖNYVTAR@FOLDRAJZITARSASAG.HU
A KÖNYVTÁR JELENLEG NEM LÁTOGATHATÓ!

AZ ÉGGÖMBÖT TARTÓ ATLASZ A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG VÉDJEGYKÉNT BEJEGYZETT JELKEPE

LAPALAPÍTÓ (1929):
DR. MILLEKER REZSŐ

**AZ ÚJ SZOROZAT
ÚJRAINDÍTÓI (1999):**
DR. NEMERKÉNYI ANTAL
ÉS FARKAS PÉTER

1929–1933, FELELŐS SZERKESZTŐ:
DR. MILLEKER REZSŐ

1934–1944, SZERKESZTŐK:
DR. BAKTAY ERVIN ÉS DR. KÉZ ANDOR

1999–2005, FŐSZERKESZTŐ: DR. NEMERKÉNYI ANTAL

2005–2006, FŐSZERKESZTŐ: DR. VOJNITS ANDRÁS

2006-TŐL FŐSZERKESZTŐ: DR. NAGY BALÁZS

Te vagy a kulcs, számolunk veled!

Gyere el hozzánk, és kövess minket!

facebook.com/AtomenergetikaiMuzeum

Atomenergetikai Múzeum

muzeum.atomromu.hu

MVM Paksi Atomerőmű

Budapest — Pécs

CSONTVÁRY 170

EMLÉKKIÁLLÍTÁS A MAGYAR NEMZETI GALÉRIA
ÉS A PÉCSI JANUS PANNONIUS MÚZEUM
GYŰJTEMÉNYÉBŐL

2023.
04.14.
—
07.16.

SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM szepmuveszeti.hu

